

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

кафедра історії України та методики викладання історії

Дипломна робота

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему «Йосиф Сліпий – кардинал, учений, церковний та
громадський діяч»

Виконала: студентка 2 курсу, групи СОІз-21м
спеціальності 014 «Середня освіта (історія)»

Демидюк О. Т.

Керівник доктор історичних наук, професор
Пилипів І.В.

Рецензент доктор історичних наук, професор
Райківський І. Я.

Івано-Франківськ, 2023 рік

АНОТАЦІЯ

Демидюк О. Т. Йосиф Сліпий – кардинал, учений, церковний та громадський діяч. Івано-Франківськ, 2023. 96 с.

На основі опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів у дипломній роботі проаналізовано аспекти діяльності митрополита УГКЦ Йосифа Сліпого. Дана дипломна робота всебічно висвітлює церковну, громадську та наукову діяльність Йосифа Сліпого. Актуальність дослідження полягає у важливості аналізу постаті Йосифа Сліпого як борця за легалізацію УГКЦ та незалежність держави. Поглиблено досліджувалась керівна роль Йосифа Сліпого в УГКЦ у час його ув'язнення, зв'язок митрополита із українським національним рухом, роль Йосифа Сліпого у релігійному та громадському житті церкви після повернення його із заслання, наукова діяльність митрополита.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, Львівський «псевдособор», митрополит, кардинал, Патріархат, українська освіта, богословські статті, екуменізм, парафії в еміграції.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Постать Йосифа Сліпого в історіографії.....	9
1.1. Становище УГКЦ в період діяльності Патріарха Йосифа Сліпого: джерела та історіографія.....	9
1.2. Йосиф Сліпий – вчений та церковний діяч: характеристика джерельної бази.....	14
1.3 Наукова та богословська діяльність Йосифа Сліпого у історіографії.....	23
РОЗДІЛ 2. Йосиф Сліпий - в'язень радянських таборів	31
2.1. Передумови ув'язнення Йосифа Сліпого.....	31
2.2. Роль Йосифа Сліпого в житті підпільної УГКЦ в період його ув'язнення.....	40
РОЗДІЛ 3. Йосиф Сліпий – кардинал та науковець	52
3.1. Церковна та громадська діяльність	52
3.2. Наукова діяльність Йосифа Сліпого.....	64
РОЗДІЛ 4. Особливості методики вивчення постаті Йосифа Сліпого на уроках на основі матеріалів дослідження.....	74
 ВИСНОВКИ.....	 80
 СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	 84
 ДОДАТКИ.....	 95

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

УГКЦ- Українська греко-католицька церква

РПЦ – російська православна церква

РКЦ – Римо-католицька церква

НКВС СРСР – Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР

КДБ – Комітет державної безпеки

ОУН – Організація українських націоналістів

УПА – Українська повстанська армія

ВСТУП

Постать Йосифа Сліпого є однією з найбільш знакових в українській історії. В часи заборони і переслідування Української греко-католицької церкви, він будучи її вірним керівником, сам зазнав вісімнадцятирічних поневірянь по радянських концтаборах. Як і під час ув'язнення, так і після звільнення він став голосом «мовчазної» церкви у світі. Голосом, що нагадував про жахливу реальність поневоленого українського народу та української церкви. Можна з впевненістю говорити, що завдяки діяльності і досягненням Йосифа Сліпого у церковній та громадській сферах УГКЦ є такою як ми зараз її бачимо. Поневолення і репресії не зламали стійкість переконань тогочасного Предстоятеля УГКЦ, тому вже, будучи на свободі, він розгорнув активну діяльність спрямовану на легалізацію УГКЦ в СРСР, розвиток української культури та освіти, підтримання боротьби за українську незалежність.

Дослідження діяльності Йосифа Сліпого як вченого, кардинала, церковного та громадського діяча є дуже актуальним в сьогоденні. Адже в реаліях російсько-української війни важливо досліджувати історичні постаті, що безпосередньо протистояли радянській репресивній системі, відстоюючи інтереси української церкви та держави. Діяльність Йосифа Сліпого мала безпосередній вплив на збереження та відновлення функціонування УГКЦ. Дослідження постаті Кардинала є важливим також тому, що він вів боротьбу за українську незалежність у духовному плані.

Метою дослідження є аналіз діяльності Йосифа Сліпого як Кардинала, науковця, церковного та громадського діяча в контексті історичних подій в Україні ХХ століття. Для досягнення даної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження, охарактеризувати та згрупувати історіографічні дослідження за відповідними напрямками діяльності Йосифа Сліпого;
- висвітлити проблему заборони і переслідування УГКЦ в СРСР та діяльність Митрополита Йосифа в цей період;
- довести керівну роль Йосифа Сліпого в житті підпільної УГКЦ в час його ув'язнення;
- проаналізувати зв'язок Сліпого із українським національним рухом;
- розкрити напрямки громадської діяльності Кардинала;
- оцінити науковий доробок Йосифа Сліпого;
- з'ясувати роль Кардинала в процесі структуризації та реорганізації УГКЦ (справа Патріархату, впорядкування внутрішнього життя церкви);
- дослідити наукову та богословську діяльність Йосифа Сліпого;
- сформулювати висновки, які можна використовувати про дослідженні постаті Йосифа Сліпого у шкільному курсі «Історії України» для 11 класу.

Об'єктом дослідження є постать Йосифа Сліпого, предметом - його релігійна, наукова та громадська діяльність.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1918 по 1984 роки. Верхня межа обумовлена написанням Йосифом Сліпим габілітаційної праці «Вчення Патріарха Фотія про Пресвяту Трійцю», нижня – смертю Патріарха Йосифа Сліпого.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму та об'єктивності. Принцип історизму передбачає усесторонній підхід до вивчення діяльності Йосифа Сліпого. Принцип об'єктивності полягає у використанні тільки правдивих реальних історичних фактів, що стосуються діяльності Йосифа Сліпого.

При розробці теми використовувалися методи: аналізу та синтезу, історичний, логічний, історико-типологічний, історико-порівняльний, синхронний та діахронний. Щодо стану наукової розробки, для написання та аналізу подій використано наукові статті, монографії, архівні матеріали, писемні історичні джерела, підручники, довідкові видання та інтернет-ресурси. Серед основних джерел інформації використано двотомні збірники «Ліквідація УГКЦ (1939-1946), Документи радянських органів державної безпеки» [4, 5], «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987» [6, 7], архівні документи ЦДІАУ м. Львів [1, 2, 3] «Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала» [17], Електронний архів визвольного руху[73], архів журналу «Патріархат»; монографії Гриніва О. «Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог» [26], Бистрицької Е. «Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого престолу з Росією та СРСР 1878 – 1964» [20], «Йосиф Сліпий – організатор богословської науки в Україні» [21]. Також використані матеріали наукових конференцій та наукові статті - Гаюк В. «Патріарх Йосиф – подвижник богословської науки в Україні» [51], Скакальська, І. Б. «Митрополит Йосиф Сліпий як педагог та науковець» [63] та ін.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше на підставі наявних джерел та історіографії всебічно висвітлена наукова, релігійна та громадська діяльність Йосифа Сліпого. Доведено керівну роль Митрополита у підпільній УГКЦ із радянських концтаборів, проаналізована його роль як Кардинала та громадського діяча в римський період його діяльності. Досліджено зв'язки Митрополита та Української католицької церкви із націоналістичним підпіллям та його вплив на боротьбу за незалежність України.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості його використання в підготовці до шкільних занять, лекційного матеріалу за

темами, що стосуються УГКЦ та діяльності Йосифа Сліпого; в процесі підготовки узагальнюючих праць та нових досліджень даної теми.

Структура та обсяг дослідження зумовлені його метою та завданнями і складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять 7 підрозділів, висновків після кожного розділу, висновку до роботи, списку літератури (80 позиції) та додатків. Основний зміст викладений на 77 сторінках; загальний обсяг - 96 сторінок.

Розділ 1

Постать Йосифа Сліпого в історіографії

1. 1. Становище УГКЦ в період діяльності Патріарха Йосифа Сліпого: джерела та історіографія

За життя Йосифа Сліпого УГКЦ переживала одні з найважчих часів у своїй історії. Прихід комуністів до влади, боротьба з релігією, ув'язнення та арешти духовенства, а, зрештою, і «ліквідація» УГКЦ на «псевдособорі» 1946 р., період так званого «мовчання» церкви - все це тісно перепліталось з діяльністю Митрополита Йосифа Сліпого. Саме тому дуже важливим є дослідження історіографії та джерел про історію УГКЦ даного періоду.

Висвітлювали цю тематику у своїх працях Андрушко В. у монографії «Релігієзнавство [18], Вегеш, М. - «Українська греко-католицька церква у портретах» [23], Катрій, о. Ю. «ЧСВВ. Пізнай свій обряд» [29], УГКЦ: минуле і сучасне - М. Вегеш [32]

Серед джерел ґрунтовними є архівні документи упорядковані Кокінім С. та Сергійчуком В., зібрані у двох томах під назвою «Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки» [4,5]; електронний архів визвольного руху України [73].

У праці Вегеша М. «Українська греко-католицька церква у портретах» знаходимо дослідження діяльності митрополита Андрея Шептицького, відомості про релігійну ситуацію на Закарпатті та Західній Україні в цілому. Ці відомості дають можливість нам сформулювати уявлення про труднощі у майбутній діяльності Йосифа Сліпого. Також досить цікавою є колективна праця Вегеша М. з іншими авторами «УГКЦ: минуле і сучасне». В першому розділі монографії висвітлені аспекти історичної, духовної та культурно-наукової діяльності УГКЦ [41,ст.8-148]. Зокрема, для дослідження

діяльності митрополита Йосифа Сліпого дуже важливим є частина про діяльність церкви у 1940-80-их рр. та події в часи Другої Світової війни. Досить детально описані події, що передували Львівському собору та події, що відбувалися в ході його проведення. Ще однією цікавою працею є праця за загальною редакцією М. Вегеша «Нариси історії Української греко-католицької церкви» [32]. Тут в одному із розділів детально опрацьована джерельна база Львівського «псевдособору» 1946 року [32, ст.368-370].

Автори наголошують на важливості дослідження джерел, що стосуються даної проблематики, адже радянська влада старанно приховувала частину документів, показуючи тільки їхні офіційні частини, тому зараз є можливість опрацьовувати багато нового архівного матеріалу для кращого з'ясування становища УГКЦ у даний період.

О. Ю. Катрій у праці «Пізнай свій обряд» наголошує на важливості збереження традицій УГКЦ, і за дорученням Другого Ватиканського собору, необхідності «зберігати традицію Східних церков» [29, ст. 5] та об'єднує усі церковні традиції УГКЦ та свята літургійного року у одній книжці.

Все ж таки найбільш важливим джерелом інформації є збірка архівних документів «Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки» [4, 5]. Праця двотомна, досить об'ємна за обсягом, але вміщує дуже важливі документи про діяльність УГКЦ. Колектив авторів-упорядників наголошує, що основною метою їхньої роботи було донести до читачів справжню, а не нав'язану комуністами історію, де греко-католиків висвітлюють «зрадниками-уніатами». Володимир Сергійчук говорить, що особливо важливим зараз є довести правду про злочини радянської влади, про поступову і планомірну ліквідацію УГКЦ, про створення Ініціативної групи із заляканих священників. За даними архівів сумарна кількість годин проведених на допитах священниками становили від 200 до 400 годин на кожного [4, ст. 20-21]. В книзі зібрані матеріали, в яких зафіксовані

висловлювання Гавриїла Костельника про необхідність ліквідації унії; настрої священників УГКЦ, які готові були радше піти на заслання і померти ніж зрадити віру. Адже, після ув'язнення Митрополита Йосифа Сліпого справа ліквідації УГКЦ продовжувалася. Одним із наступних кроків була ліквідація монастирів. Про це вказано у документі 16 [4, ст.104]. Йдеться про необхідність скорочення кількості єпархій та монастирів, вплив на о. Г. Хомишина. Монахів виселяли із монастирів, арештовували, таким чином у монастирях залишалося зовсім невелика кількість людей, а це призводило до скорочення, власне, кількості монастирів.

Детально НКВС слідкувала за станом релігійних справ у кожному із сіл. Наскільки детально, що були відомості про кількість парафіян на богослужіннях у певні свята, конфлікти священнослужителів між собою [4, ст.107]. Агентура НКВС вивчала релігійні настрої по західних областях України. Акцент робили на підбуренні віруючих проти духівництва, пропагандистській роботі між людьми – про це йдеться у документі 9 [4, ст.71].

Події у збірнику висвітлені у хронологічній послідовності, і перший том охоплює період від листопада 1939 року до липня 1945 року. Другий том охоплює відносно невеликий часовий проміжок від липня 1945 року до середини 1946 року. Значну частину тут виділено діяльності Костельника, який став «головним інструментом» в руках радянської влади у справі ліквідації УГКЦ. Саме Костельник переконав НКДБ у доцільності проведення не обласних, а саме великого загального собору, який, на його думку, мав би історичне значення і міг рівнятися із Берестейським.

До підбору учасників собору підходили з великою обережністю, про що йдеться у документі 257 [5, ст. 563-565]. Тексти промов були ретельно підготовані і перевірені НКДБ, а у самих промовах обов'язковою була теза про те, що тільки радянська влада допоможе українцям створити власну,

незалежну державу, а будь-які відносини з Римом необхідно розірвати (документ 260) [7, ст. 570-575].

Існують архівні дані про те, що Костельник задля належної підтримки возз'єднання з РПЦ, виголосив вірним, що митрополит Андрей Шептицький, якщо б був ще живий, підтримав би цей «собор». Але загальні настрої віруючих та решти духовенства не вдовольняли НКДБ УРСР, і було прийнято рішення вдаватися до репресивних методів з метою завершення «об'єднання». Що ж до ув'язнених митрополита та єпископів, кримінальні справи яких мали вже сотні сторінок, то їм приписували не релігійні, а політичні злочини – документ 284 [5, ст. 681-683].

Оборонцями УГКЦ стали ОУН та УПА. У документі 171 [5, ст.60-65] опубліковане звернення ОУН не переходити до РПЦ. В ньому чітко наведені причини заохочення до релігії У СРСР, справжні цілі «псевдо собору», проаналізовано всі дії радянської влади щодо українського духовенства, а саме їх арешти та ув'язнення. Дуже влучно тут висвітлені справжні мотиви діяльності Костельника та Мельника. Провід ОУН у зверненні говорить, що кара зрадникам неминуча і відповідь на зраду обов'язково буде правилами повстанців.

У документі 237 [7, ст.474] йдеться про вбивство священика Терешкуна за участь у ініціативній групі та співпрацю із радянською владою. Бачимо, що звернення ОУН не було пустими словами, і за зраду насправді карали, таким чином зменшуючи кількість бажаючих перейти до РПЦ та захищаючи УГКЦ від повного знищення.

Підтримка ОУН і УПА греко-католицького духовенства, часто призводила до такого явища як протести, незгоди з «псевдо собором», а навіть, відмова від підписів під заявами про об'єднання з РПЦ. Про це йдеться у документі 190 [7, ст.184]. Не завжди настрої духовенства були прихильними до РПЦ, і на це не могли вплинути ні органи НКДБ УРСР, ні прихильники

Костельника. В документі іде мова про недостатню роботу із вірними, які часто протестують на церковних соборах та відмовляються від об'єднання. Надаються вказівки про необхідність проводити роботу з вірними, які мали б просити православних священиків до своїх храмів.

Робота проводилася і з кожним із священиків окремо. У документі 181 йдеться про те що із кожним священиком окремо спочатку бесіду проводив представник у справах культури, потім працівник НКВД, а потім вже представник духовенства РПЦ брав священика під свою «опіку» [7, ст.126-127].

Велика частина архівної документації, опублікованої у збірнику «Ліквідація УГКЦ (1939-1946 рр.) стосується внутрішнього життя УГКЦ того періоду. Сюди належать листування, послання, звіти священиків. Серед них реферат Г. Костельника «Як можна перетворити греко-католицьку церкву в православну», опубліковані у документі 98 [6, ст.551]; документ 38 – звернення митрополита Андрея Шептицького [6, ст.184]; документ 37 – Протокол Святої конгрегації Східної церкви Ватикану, документ 35 – Послання митрополита Андрея Шептицького «Про організацію парохії і громади» [6, ст. 174], документ 33 – стаття в газеті «Мучеництво українського духовенства» [7, ст.170]. А також документ 183 – реферат Костельника про возз'єднання УГКЦ з РПЦ [7, ст.133].

Аналізуючи вищенаведені джерела та історіографію можемо скласти уявлення про ситуацію, в якій опинилася УГКЦ у часи діяльності Йосифа Сліпого. Тогочасне становище УГКЦ було вкрай нелегким. Адже радянська влада взяла курс на ліквідацію церкви і, на жаль, частково досягла цієї мети. УГКЦ стала «мовчазною, підпільною церквою». Готуючись до Львівського «псевдо собору» 1946 р., НКВД не гребувала жодними методами, серед них і найбільш жорстокі – арешти, побиття, ув'язнення, розстріли. Населення переконували у наявності міфічної релігійної свободи у СРСР, мовляв можна сповідувати будь-яку віру, без заборон. От тільки унія була укладена

не законно, і суперечить православній вірі, тому треба возз'єднатися з РПЦ. Отже, найбільш ґрунтовно ця тема висвітлена у працях Вегеша М., Андрушко В. та у збірнику архівних документах за редакцією Сергійчука В. «Ліквідація УГКЦ 1939-1946 рр.»

1.2. Йосиф Сліпий – вчений та церковний діяч: характеристика джерельної бази

Діяльність Йосифа Сліпого як кардинала, вченого, церковного та громадського діяча описує досить багата джерельна база. Основу якої становлять, насамперед, твори самого Патріарха зібрані та опубліковані в різні роки. Йосиф Сліпий був надзвичайно різносторонньою та освіченою людиною, що бачимо у його творах. Упорядковували твори о. Йосифа здебільшого П. Сениця, о. І. Хома. Видавав готові книги – Український католицький університет імені Святого Климента Папи.

Одним із найшвидших упорядників творів Патріарха став о. Іван Хома та о. Ю. Федорів, який у 1971 р. став упорядником «Творів Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала» [17]. «Твори...» є двомовним джерелом, написаним українською та англійською мовами. «Твори...» - багатотомна праця. Опубліковані в перших двох томах праці Йосифа Сліпого є результатом його наукової праці починаючи з 1918 р. і до ув'язнення. Наскрізною думкою досліджень та статей Й. Сліпого, опублікованих у збірці є важливість наукового розвитку в українській католицькій церкві, також автор визначає шляхи духовного та педагогічного розвитку необхідні в той час.

При написанні даної роботи використаний том 5 «Творів Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала» [17]. Тому, варто наголосити, що в першій частині 5 тому зібрані статті про Конгреси та доповіді, які були виголошені на цих заходах. В другій частині опубліковані описи вражень від подорожей та паломництва Йосифа Сліпого. На Конгресах провідною темою доповідей Патріарха була тема з'єднання церков та догматичної різниці між Західною та Східною церквою [17, с. 107]. Велика частина праць присвячені літургійним мовам: грецькій, арабській, румунській, угорській та церковнослов'янській.

Йосиф Сліпий дуже любив подорожувати. Тому велика кількість вражень виливалася у велику кількість творів митрополита. Й. Сліпий описує подорожі до Святої Землі [17, с.163-239], до Англії [17, с. 259-319], до Сицилії [17, с. 347-364].

Та все ж таки більша частина діяльності Патріарха була присвячена науковій та богословській праці. У своїй монографії «Віра та наука»[11] о. Йосиф пише такі слова: «Два крила, якими підноситься людський дух в безкраї простори – це віра й наука» [11, ст. 3]. Головною думкою твору є протест проти відокремлення науки та віри, що особливо виразно простежується у ХХ столітті [11, ст. 4]. Виокремлення науки та віри дуже часто ділить людей на два непримиренні табори та досить часто провокує ненависть по відношенню до християн.

«Віра та наука» є досить ґрунтовною працею, де автор дає відповіді на важливі питання: «Чи може бути суперечність між вірою та наукою?», «Віра і свобода науки», «Неупередженість науки і віра» [11]. У висновку дослідження Патріарх говорить, що справжня наука не суперечить вірі, та те, що християни можуть займатися науковою роботою [11, ст.49] .

Не менш важливим у плані дослідження джерельної бази діяльності Йосифа Сліпого є збірник праць упорядкований П. Сеницею - «Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928/1929-1944»[8, 9]. Тут зібрані важливі факти про життя Львівської Духовної Семінарії та Богословської Академії, послання та заклики Андрея Шептицького. Важливою частиною збірника є праці Йосифа Сліпого після звільнення із заслання [8 с. 553-568].

Важливою науковою працею Й. Сліпого є «Берестейська унія»[16], видана у 1993 р., і є частиною багатотомної праці «Історія Вселенської церкви в Україні». Автор чітко описує причини та передумови укладення Берестейської унії [16, ст. 1-12], розповідає про хід подій в процесі

укладенні унії [16, т с.17-60], та дає історичну оцінку подіям [16, с.82]. Варто зауважити, що праці з циклу « Історія Вселенської церкви в Україні» були написані о. Йосифом перебуваючи у засланні. Праці неодноразово були під загрозою знищення від КДБ [12 с.84]. Радянська влада мала свій хитрий план на написання історії української церкви главою цієї ж церкви, тому і Патріарх відмовлявся від її написання, але зрештою, зваживши можливі позитивні наслідки такої праці для багатостраждальної УГКЦ, взявся за роботу[11, с.4].

Монографія Йосифа Сліпого «Історія Вселенської церкви в Україні» є багатотомною роботою Патріарха. Перші 5 томів були написані повністю, шостий – митрополит не встиг опрацювати, через вилучення під час арешту. Загалом у всіх частинах головною думкою було довести право на існування греко-католицької церкви як церкви з багатовіковою історією, яка відіграла велику роль у процесі об'єднання Східної та Західної церков.

Том 1 «Від апостольських часів до князювання княгині Ольги» [12]. Перший том монографії розділений на три частини: у першій Йосиф Сліпий описує історіографію української церкви та джерела використані для написання роботи. Друга частина праці описує заснування і становлення Вселенської церкви[12, с. 72], у третій частині конкретизовано становлення церкви на українських землях від апостольських часів до хрещення Київської Русі князем Володимиром, детально описані передумови запровадження християнства на українських землях [12, с. 88-203].

Перебуваючи на засланні Патріарх Йосиф Сліпий працював не тільки над історією Вселенської церкви. Продовжуючи виконувати душпастирську працю та особливо переживаючи за становище своєї церкви, він пише ще одну важливу у історичному значенні працю – «Погляд на догматичні та історичні основи греко-католицької церкви в Україні». Праця надрукована у першому томі «Історії Вселенської церкви в Україні» [12, с.1-54]. Тут Патріарх чітко описує причини та послідовність утворення УГКЦ, роль

церковного розколу 1054 року та взаємозв'язок Флорентійської і Берестейської уній. Йосиф Сліпий доводить історичне підґрунтя існування ГКЦ.

Другий том «Історії Вселенської церкви» вміщує твори Патріарха, де досліджено період від хрещення Київської Русі до церковного роздору за князя Володимира Мономаха. У другому томі монографії Йосиф Сліпий захоплюється історичним періодом 988-1125 рр., адже саме тоді відбувався стрімкий розвиток християнства: будівництво церков, монастирів та бібліотек, створення великої кількості парафій [13, с. 123]. Досліджуючи даний часовий відрізок, автор говорить про тісні зв'язки української церкви з Римом, та вбачає три основні тогочасні церкви духовності та християнства Рим, Візантію та Київ [13, с.29].

Аналізуючи другий том монографії, важко не помітити як захоплюється автор розвитком християнства в тогочасній Україні. Патріарх не перестає говорити про визначальну роль церкви в 988-1125 рр. як у державному житті, так і в сім'ї та вихованні дітей [13, с.145].

У третьому томі «Історії Вселенської церкви» йдеться про події від впровадження царгородського розколу в Україні до укладення Флорентійської Унії (1125-1439) [14]. Тут Йосиф Сліпий опрацьовує історіографію і продовжує писати про розвиток та поширення християнської науки на українських землях аж до зруйнування Києва монголами у 1240 р. Розглядаючи історичні події того часу Патріарх зауважує, що політичні міжусобиці призвели до послаблення держави, але при цьому вплив церкви на суспільство та владу не зменшувався [14, с. 241].

Дослідник наголошує, що вселенська церква особливо підтримувала українську церкву у скрутні часи військових подій. Насамперед, це проявлялося у латинських місіях, листах та посланнях пап, укладанням шлюбів між правителями християнських держав [14, с.244]. Особливо

підтримувалися зв'язки із Заходом та Католицькою церквою на протипагу візантійським течіям і настроям [14, с. 244].

Йосиф Сліпий писав цю працю з головною метою – для оборони греко-католицької церкви перед закидами, в яких йшлося про те що вона – «церква-гібрид візантійсько-латинський, та постійний колаборант з ворогами українського народу» [14, ст. .3]. Аналізуючи дане джерело, можемо дійти до висновку, що Патріарх Йосиф вважає дуже важливими для української церкви три століття її існування до монгольської навали. Автор доводить, що українська католицька церква не є «колоніальною» церквою московського патріархату[14], але частиною Вселенської Христової церкви.

Також варто зауважити, що праці з циклу «Історія Вселенської церкви» є не скільки науковими чи богословськими, але несуть важливе історичне значення. Написані на основі історіографії російських істориків вони мали бути зрозумілими також і для радянської влади, яка і «попросила» Йосифа Сліпого про написання цієї роботи, з метою налагодження дипломатичного зв'язку з Західним світом та, певною мірою, виправдання своїх злочинів проти церкви, в очах світу. Та написані роботи принесли набагато більше для історії багатостраждальної греко-католицької церкви, про яку, в час свого заслання, думав і піклувався Патріарх.

Четверта частина «Історії Вселенської церкви» описує історичні події від Флорентійської до укладення Берестейської унії і охоплює часовий відрізок – 1439-1596 рр. [15]. Тут детально описуються події, які передували укладенню уній, причини та передумови. Докладно проаналізована унійна полеміка [15, с.175-199]. Досліджена роль Йосифа Рутського та святого священномученика Йосафата Кунцевича для розвитку греко-католицької церкви.

Історія написання монографії Йосифом Сліпим досить цікава. Перший і другий томи за допомогою о. С. Ратича було передано до Львова. Третій і

четвертий томи – Митрополит передав о. І.Блавацькому, якого, на жаль, арештували і вилучили рукописи робіт. З неабиякими труднощами побачили світ і п'ятий та шостий томи, адже також були вилучені радянськими спецслужбами [15, ст. 5-6].

Важливе місце між працями Йосифа Сліпого, що характеризує його душпастирську діяльність є «Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа, Патріярха Києво-Галицького і Всієї Руси», вперше виданий у 1984 році [10]. Саме тут Йосиф Сліпий називає себе «добровільним в'язнем Христа». Тут, Патріярх Йосиф особливу увагу звертає на необхідності збереження справжньої християнської сім'ї [10, с. 3] та «рідної школи». Загалом це джерело можна охарактеризувати як звернення-заклик, в якому автор переповідаючи своє життя, підсумовує основні його цілі та закликає до продовження його справи. Митрополит розповідає про свої переживання за долю церкви в часи свого ув'язнення [10, с.16]. Особливо болучим для Йосифа Сліпого було питання надання Патріярхату УГКЦ Римським Престолом [10, с.31]. Тому, він закликає молитися і не втрачати надії в цій справі, адже «молитва- це, насамперед, вислів повного довір'я до Божої помочі і непохитної віри в те, що Могутній Господь здійснить те, про що Його неустанно просимо. Чи не наказав нам Христос просити і молитися?» [10, с.32]. Під кінець звернення автор пророкує незалежність українському народу та українській церкві [10, с.34]. Також заповідає про своє місце поховання - у оновленому соборі святої Софії у Києві, згадуючи про муки, які він пережив в підземеллях Київської тюрми.

Аналізуючи історичні джерела, можна сказати, що Йосиф Сліпим був справді видатним науковцем та богословом. Патріярхом та Кардиналом, що ніколи не переставав думати про свою страждаючу церкву та український народ. Перелік наукових праць Патріярха настільки великий, що його дослідження та монографії видані у багаточисленних томах. Досліджуючи

наукові праці та статті Йосифа Сліпого бачимо, що всі вони пронизані ідеєю єдності Західної та Східної церков.

Напевно, найтяжчим періодом життя Патріарха Йосифа Сліпого було заслання. Його заарештували 11 квітня 1945 року. З того часу 18 років свого життя Патріарх провів у муках, у тюрмах, серед злочинців та аморальних слідчих. Важливим джерелом, з якого можемо довідатися про цей період життя Йосифа Сліпого є упорядкований Сергійчуком В. двотомний збірник матеріалів Державного архіву Служби безпеки України та архівів НКВД – «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки, 1939-1987 рр.»[6, 7]

У першій частині збірника зібрані документи починаючи з 1940 року. З моменту, коли радянський союз почав готуватися до ліквідації УГКЦ. Варто зауважити, що наведені протоколи і документи КГБ є досить суб'єктивними і потрібно критично їх аналізувати, беручи до уваги, те що слідчі досить часто спотворювали інформацію, подаючи її в необхідному для них світлі.

Загалом в першому томі праці зібрані протоколи допитів та інші документи, аналізуючи які досить чітко окреслюються причини, через які Йосифу Сліпому приписували злочини проти СРСР. До них належать «Стенограма допиту Митрополита Йосифа Сліпого про політику Ватикану і відносини УГКЦ з підпіллям ОУН 30 серпня 1945 року» [6, ст. 368] та «Витяг з протоколу допиту учасника ОУН Михайла Степаняка про зусилля керівництва УГКЦ в об'єднанні оунівського руху. 30 серпня 1945 року» [6, ст. 400]. Тут йдеться про важливу роль Йосифа Сліпого у об'єднанні двох гілок ОУН. Члени УНР поклалися на нього у цьому питанні, коли не могли дійти згоди. Також наведені документи, які свідчать про підтримку Йосифом Сліпим УЦК. Митрополит наголошував на важливості врахування національних інтересів, проукраїнських законів та спілкуванні українською мовою.

Перелік даних обвинувачень неповний, але його було цілком достатньо для арешту Митрополита. Так, перший том праці упорядкований Сергійчуком В. містить протоколи допитів до середини 1946 року. До другої частини праці «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987» також увійшли протоколи, доноси, ордери на арешти, які демонструють нам державотворчу діяльність Йосифа Сліпого. Документи охоплюють часовий проміжок від 1953 до 1987 років.

Тут упорядковано ряд документів, які описують перебування Митрополита в ув'язненні. Зокрема, відкриття агентурної справи «Уніати», перешкоджання написанню праці «Історія Вселенської церкви» [7, ст. 40, док. 123]. Дозволивши спочатку написати працю, а, навіть, спонукавши до її написання, щоб згодом використати у власних цілях, згодом слідчі говорять, що Митрополит є «хитрим розвідником Ватикану» [7, ст. 40, док. 123]. Також зібрані документи є відкривають нам деталі агентурної розробки «Хрестоносці», за допомогою якої мали виявити зв'язки між підпіллям УГКЦ і заарештованим духовенством [7, ст. 47, док. 126].

Йосиф Сліпий продовжував свою душпастирську діяльність часто пишучи послання на великі релігійні свята, і таким чином підбадьорюючи свою страждаючу церкву [7, ст. 204, док. 173]. Відповідно це не залишилося без уваги органів КДБ, які кваліфікували таку діяльність Митрополита як антирадянську. Ряд цих та інших звинувачень призвели до того, що у 1962 році Йосифа Сліпого визнали особливо небезпечним рецидивістом і засудили до перебування у колонії особливого режиму, без можливості оскарження вироку [7, ст. 406, док. 227]. Важливим джерельним матеріалом є також наведені документи справи «Рифи» [7, ст. 315, док. 207]. Упорядковані тут також документи, що стосуються процесу визволення Йосифа Сліпого з-під арешту, та його подальшої діяльності.

Можна зробити висновок про досить об'ємний обсяг джерел що стосуються життя та діяльності Йосифа Сліпого. Першочергове значення тут мають

власне твори Митрополита, досліджуючи які можна зробити висновки про наукову діяльність, богословські напрями роботи та думки автора. Не менш важливе значення мають упорядковані Сергійчуком В. документи архівів КГБ та Державного архіву СБУ, в яких йдеться про важливі допити, відкриті провадження, доноси, хід слідства та деталі ув'язнення Митрополита. Окремо варто зазначити про архівні матеріали ЦДІАЛ. Зокрема фонди 201, 451. Загалом джерельну базу, що стосується життя Йосифа Сліпого можна розділити на такі категорії:

- Власне наукові твори Йосифа Сліпого (переважно богословського та історичного спрямування упорядковані І. Хомою, П. Сеницею);
- джерела періоду ув'язнення; (власне твори Патріарха, матеріали архівів)
- джерела пов'язані з діяльністю Йосифа Сліпого до ув'язнення та після повернення із заслання.

1.3. Наукова та богословська діяльність Йосифа Сліпого у історіографії

Діяльність Йосифа Сліпого як вченого та богослова доцільно розділити на три періоди його життя:

- 1) 1918-1945 рр. – час до ув'язнення та церковного собору 1946 року.
- 2) 1945-1962 рр.- час проведений в ув'язненні;
- 3) 1963-1984рр. – наукова діяльність в еміграції.

Дослідженням наукової та богословської діяльності Йосифа Сліпого займався В. Ленчик. Зокрема, у своїй монографії “Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий”[30] автор відводить першу частину другого розділу науковій діяльності Патріарха.

Початок наукової діяльності Й. Сліпого доцільно означити 1918 р., адже саме тоді він захистив свою першу наукову працю – докторську дисертацію з теології – «Вчення про Святу Трійцю візантійського Патріарха Фотія» [6]. Перший переклад дисертації українською датований 1921 р. Праця обсягом 78 сторінок була написана німецькою мовою. В ній автор детально розглядає вчення Патріарха Фотія про таємницю Святої Трійці.

Важливий внесок у історіографію наукової діяльності Йосифа Сліпого вніс о. Іван Хома. Він разом з о. Ю. Федорівим став упорядником п'ятитомного видання - «Твори кир Йосифа Верховного Архиєпископа і Кардинала»[17]. В перших томах зібрано твори першого десятиліття наукової діяльності Йосифа Сліпого після здобуття ним ступеня доктора теології в Інсбруцькому університеті. В 5 томі відображені праці присвячені Українській церкві, що після довгого періоду знову стає учасником міжнародної християнської спільноти.

Основними напрямками наукової діяльності Й. Сліпого 1918-1928 рр. були здебільшого педагогічна й наукова праця на посаді професора та ректора Духовної Семінарії і Богословської Академії — у Львові. Варто зауважити, що у 1920-22 рр. Й. Сліпий навчався у Римі, де отримав ступінь «приватного доцента»[30]. Огірко О. у своїй статті «Патріарх Йосиф Сліпий та його роль у розбудові духовної освіти українського народу» розглядає детально розглядає періоди наукової діяльності Й. Сліпого [62]. Більшу увагу автор приділяє науковій діяльності Патріарха після звільнення з ув'язнення. О. Огірко наголошує на напрямках наукової праці Йосифа Сліпого, а саме царині екуменізму, християнського виховання, християнської педагогіки. У статті О. Огірко стверджує про роботу Патріарха Йосифа і у сфері дослідження догматичної різниці між Католицькою та Православною церквами і необхідності їх об'єднання.

Дослідженням наукової діяльності Йосифа Сліпого займалася також Бистрицька Е. у своїх працях: «Помісність УГКЦ та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим»[19], «Проблеми міжконфесійного порозуміння в теоретичній спадщині Йосифа Сліпого»[20]. А також у наукових статтях: «Справа Українського Патріархату у діяльності Йосифа Сліпого» [28], «Йосиф Сліпий – організатор богословської науки в Україні» [29]. У своїй статті «Розвиток греко-католицької богословської освіти і науки у міжвоєнний період» Елла Бистрицька пише про відкриття у 1929 році Богословської академії у Львові, ректором якої призначили о. Йосифа Сліпого. На відкритті новопризначений ректор виступив із доповіддю, основною тезою якої було велике значення наукового рівня греко-католицьких священників.

Виступ ректора стосувався головних цілей діяльності Богословської Академії перед викладачами та науковцями академії ставили завдання створити нові наукові школи, виростити ціле покоління богословів. Покоління, яке мало працювати у справі об'єднання церков, вирішувати

догматичні питання та релігійні суперечки з належною психологічною стійкістю. Загалом Бистрицька Е. досить детально описує саме перший період наукової діяльності Йосифа Сліпого. Про наукову діяльність цього періоду також пише у статті «Патріарх Йосиф – подвижник богословської науки в Україні» - Гаюк В. [51].

Парацій В. у праці «Світоглядні концепції Патріарха Йосифа Сліпого» [20] говорить про велику роль наукових робіт філософського спрямування у творчості Патріарха. Особливу увагу звертає В. Парацій на працю О. Йосифа про візантійську культуру – «Візантинізм як форма культури». Дослідник говорить про те, що Патріарх Йосиф сформував нові погляди на різні філософські напрями, серед яких середньовічна схоластика. Парацій наголошує на організації нового напрямку педагогіки – національної та духовної освіти [37; с.263].

Наукову діяльність Йосифа Сліпого досліджував Пелікан Я. у монографії «Ісповідник віри між Сходом та Заходом» [38]. Праця складається з двох частин в першій йдеться про наукову та духовну спадщину Й. Сліпого, в другій – про покликання Кардинала. На сторінках монографії Я. Пелікан розглядає такі теми які досліджував митрополит: «Церква між Сходом і Заходом», «Спадщина Кирила і Методія», «Помісність супроти універсальності в історії слов'ян», «Зразки східно-західного примирення» та «Реформа теологічних студій». У монографії автор наголошує на значному внеску о. Йосифа у дослідженні теми об'єднання Східної та Західної церков, при цьому важливості збереження Східною церквою власної ідентичності.[38, с. 77].

Йосиф Сліпий досить багато працював над ідеєю єдності церков. Його наукові праці та богословську систему пронизують докази спільної віри та зовсім незначної, не вартої суперечок, різниці між християнами Сходу та Заходу. Про це йдеться у збірнику наукових статей «Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у

Львові 1928/1929-1944», упорядником якого виступив П. Сениця [8, с. 190]. До збірника входять декілька статей, автори яких описують діяльність о. Йосифа Сліпого як вченого. Серед них: О. Баран «Екуменічна діяльність Патріарха Йосифа» П. Сениця «Заснування Українського Католицького Університету у Римі» [8, с.261], М. Марунчак «Культ о. Маркіяна у праці Патріарха Йосифа» [8, с.632], о. П. Біланюк «Блаженіший Патріарх Йосиф» [8, с.691].

О. Іван Хома упорядкував багатотомний збірник статей та наукових праць о. Йосифа під назвою - «Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала» [17]. До 5 тому видання також увійшли дві важливі наукові праці «Прагматизм у філософії і теології» та «Наслідування Христа, чотири книги Томи Гемеркена Кемпійського». В першій праці автор обґрунтовує позитивні якості прагматизму; в другій – аналізує праці Томи Кемпійського.

Іванкович І. у видала двотомну працю присвячену Йосифу Сліпому. У першому томі під назвою «Патріарх Йосиф Сліпий і красне письменство» авторка досліджує погляди Патріарха на літературу [28]. Зокрема, йдеться про літературу діаспори та давні українські видання. Іванкович також висвітлює думки Й. Сліпого про відомих українських письменників та вплив їхніх творів на формування світогляду Патріарха [28]. Другий том праці – «Сидячи на санах...» - це збірник творів про Йосифа Сліпого, через які маємо змогу краще зрозуміти особистість Патріарха.

У 1931 р. Йосиф Сліпий став ректором Львівської Богословської Академії. Але це не завадило йому продовжувати плідну наукову діяльність. У 1930 р. він став членом Наукового товариства імені Шевченка, а вже у 1931 р. він стає заступником голови Українського Католицького Союзу.

Досліджували наукову діяльність Митрополита до ув'язнення Бистрицька Е. у статті: «Йосиф Сліпий – організатор богословської науки в Україні» [46] та Бармак М. у статті: «Йосиф Сліпий – шлях богослова, науковця,

педагога». А В. Гаюк у своїй праці «Патріарх Йосиф – подвижник богословської науки в Україні» [51, ст.33] говорить про Митрополита як про талановитого науковця у сфері вивчення складних питань богословських наук. Окреслити науково-педагогічну діяльність Йосифа Сліпого намагається у своїй статті Щербяк Ю. [69]. Автор наголошує на ролі Митрополита як основоположника національної освіти та доводить його вплив на національну систему освіти [69, ст. 5].

Наукова діяльність Йосифа Сліпого продовжувалася і в час його перебування в ув'язненні. Він писав послання та звернення до вірних УГКЦ, підтримував зв'язок із українськими священиками, а також написав досить цінну, насамперед, у історичному плані, працю «Історія Вселенської церкви» у 6 томах.

Коли у 1963 році Митрополита звільнили з ув'язнення він продовжує свою наукову та богословську працю, поєднуючи її із численними пастирськими візитами та роботою у культурному напрямку. Найбільш чітко описані події, що супроводжували звільнення Митрополита та його діяльність від 1963 року Мілена Рудницька у праці «Невидимі стигмати»[40]. Авторка наголошує на важливості управління та керівництв серед церковних спільнот діаспори, які хоч і були розвинені у плані духовності та культури, але не мали чіткого провладу та політики, а це почасти призводило до [40], втрати авторитету УГКЦ в очах віруючих [40, ст. 376]. За здавалося б такий короткий термін, починаючи з 1968 року, уже Кардинал Йосиф Сліпий, здійснює подорожі країнами Європи, США, Азії та подорожує до Австралії. Деталі таких візитів до Австралії у 1968 році описує о. І. Шевців у монографії про УГКЦ в Австралії – «Парафія св. Андрія у Сідней»[27, ст. 658]. Шевців підкреслює важкість становища без єдиного керівника УГКЦ в діаспорі. Автор говорить, що «приїзд Кардинала нагадав емігрантам про важливість праці не для своєї вигоди, а для добра Великого українського народу»[27, ст. 659]. Далі автор наводить процес підготовки та описує сам

приїзд Патріарха, і каже, що саме цей візит вірним в еміграції дав можливість відчутти необхідність надання Патріархату УГКЦ.

Огірко О. В. у статті «Патріарх Йосиф та його роль у розбудові духовної освіти українського народу» [62] говорить про діяльність Митрополита після ув'язнення, яка особливо помітна була у царині організації духовних навчальних закладів. А ще перед ув'язненням Йосиф Сліпий активно працював у сфері екуменізму, досліджуючи теологічну різницю між вченням Східної та Західної церков.

Досить ґрунтовним є дослідження наукової та богословської діяльності Йосифа Сліпого на міжнародній науково-практичній конференції «Україна і світ у концептуальних засадах Патріарха Йосифа Сліпого», що відбулася 11-12 листопада у Тернополі. У матеріалах конференції [65] знаходимо статті про Патріарха Йосифа Сліпого як українського богослова [65, ст.17]; про наукову спадщину та педагогічні ідеї [65, ст. 71-92] та про духовну працю Патріарха для українського народу [65, ст. 95-126].

Не варто оминати увагою і участь Патріарха Йосифа у Другому Ватиканському соборі. Ленцик В. на сторінках праці «Визначні постаті української церкви: митрополит А. Шептицький і патріарх Й. Сліпий» [30] зазначає, що розповідь Патріарха про історію Української церкви, його переживання про долю «мовчазної» церкви без згадки про власні поневіряння протягом 18 років, справили сильне враження на учасників собору [30, ст. 288-289].

Важко переоцінити роль митрополита у національному житті України. Дану тему добре розкрито у статтях Штуки С. «Культурно-просвітницька діяльність Йосифа Сліпого» [68], «Пастирські візити Патріарха Йосифа Сліпого, 1967-1973рр.» [67], «Митрополит Йосиф Сліпий в національно-духовному житті України (1892 – 1984 рр.)» [68]. Зокрема, у статті «Митрополит Йосиф в національно-духовному житті України» авторка

говорить про вагомий вплив наукової роботи Йосифа Сліпого на виховання та об'єднання української культурної еліти [68, ст. 231]. Щербяк Ю. у наукових статтях «Науково-педагогічна діяльність Йосифа Сліпого» [69], «Просвітительська діяльність патріарха Йосифа Сліпого» [70] наголошує на важливому внеску у систему національної освіти Патріарха Йосифа.

Безперечно, постать Йосифа Сліпого є дуже яскравою як для ХХ століття, так і в сучасному світі. Тому його діяльність як вченого, кардинала, церковного та громадського діяча добре висвітлена у великій кількості історичних джерел та історіографічних досліджень. Аналізуючи джерела та історіографію даної теми, були виконані такі завдання:

- охарактеризовано джерельну базу за темою «Йосиф Сліпий – Кардинал, вчений, церковний та громадський діяч»;
- охарактеризовано джерела та історіографію про становище УГКЦ в часи діяльності Йосифа Сліпого;
- досліджено історіографію наукової та богословської діяльності митрополита;
- проаналізовані архівні матеріали даної теми;
- досліджено наукові роботи Йосифа Сліпого.

Опрацювавши перший розділ роботи можна зробити висновок, що тогочасне становище УГКЦ було вкрай нелегким. Адже радянська влада взяла курс на ліквідацію церкви і, на жаль, частково досягла цієї мети. УГКЦ стала «мовчазною церквою». найбільш ґрунтовно ця тема висвітлена у працях Вегеша М., Андрушко В. та у збірнику архівних документах за редакцією Сергійчука В. «Ліквідація УГКЦ 1939-1946 рр.»

В другому розділі роботи охарактеризовані і досліджені джерела, а саме: архівні матеріали, праці та послання Йосифа Сліпого. Власне джерела можна розділити на такі дві категорії. Першочергове значення тут мають твори Митрополита, досліджуючи які можна зробити висновки про наукову

діяльність, богословські напрями роботи та думки автора. До другої категорії можна віднести упорядковані Сергійчуком В. документи архівів КГБ, Державного архіву СБУ, ЦДІАЛ в яких йдеться про важливі допити, відкриті провадження, доноси, хід слідства та деталі ув'язнення Митрополита, а також відомості про Йосифа Сліпого до ув'язнення.

В третьому підрозділі роботи досліджено історіографію наукової та богословської діяльності митрополита, історіографію його церковної діяльності. Тема добре розкрита у працях Штуки С., Щербяка Ю., Огірко В, Бистрецької Е., о. І. Шевціва, Бармака М., Гаюка В., Бендика М., Рудницької М. та ін. Не варто оминати увагою і матеріали наукових конференцій, серед яких матеріали наукової конференції, що відбулася у Тернополі у 2022 році [46]. Важливий внесок в упорядкуванні наукових праць Йосифа Сліпого внесли П. Сениця та о. І. Хома.

Загалом джерельна та історіографічна база за темою діяльності Йосифа Сліпого є досить об'ємною. Адже події відбувалися не так давно, а внесок Патріарха Йосифа Сліпого в розбудову УГКЦ, української національної освіти, богослов'я важко переоцінити.

Розділ 2.

Йосиф Сліпий – в'язень радянських таборів

*«У покликанні служити Христові в
духовному стані виразно бачу Божу руку...
Радів я, що міг...
працювати як добровільний в'язень Христа:
служитель, науковець і богословський дослідник» [79]*

2.1. Передумови ув'язнення Митрополита

Мету своєї діяльності Йосиф Сліпий добре окреслив у своїй інтронізаційній промові, де наголосив, що хоче бути для вірян найперше другом та батьком і, передусім, бути слугою для людей, а не панувати над ними. Можна з впевненістю сказати, що Митрополит своєї мети досягнув, і зробив все можливе для УГКЦ та її вірних у надскладних політичних обставинах, які повною мірою торкнулися до нього самого. У квітні 1945 Йосифа Сліпого заарештували [30]. 18 років заслання (попри те що він сам називав ці роки «втраченими») [6] не були бездіяльними для Митрополита, скоріше навпаки. Він продовжував свідчити про свою віру та опікуватися вірними УГКЦ. Тож основною метою даного розділу роботи є дослідження діяльності Йосифа Сліпого в ув'язненні, важливо з'ясувати – чому, і в який спосіб Митрополит опікувався своєю церквою, перебуваючи за сотні кілометрів від її вірних, довести його керівну роль у підпільній УГКЦ в час його заслання.

Для початку, варто зауважити, що ліквідація УГКЦ для радянської влади була вкрай важливою з ряду причин:

- церква підпорядковувалася Папі Римському, незважаючи на православний обряд, відповідно радянське керівництво не мало на неї впливу;
- УГКЦ були висунуті звинувачення щодо негативного ставлення у «приєднанні» Західної України до УРСР у 1939 році [4];

- УГКЦ підтримувала ОУН і УПА, і «не бажала впливати на націоналістичне підпілля» як того хотіла радянська влада; [4, ст.15]
- УГКЦ підтримувала національну ідею та ідею відновлення незалежної української державності;
- верхівка УГКЦ була авторитетом у вирішенні розбіжностей між керівництвом ОУН [4, ст. 36];
- церкву звинувачували у підтримці ідеї створення незалежної Української держави

Ліквідація УГКЦ не була простою і швидкою справою для радянської влади, скоріш навпаки. Незважаючи на ряд спецоперацій НКВД, були ті хто відверто не погоджувалися із такою політикою комуністів, і не боялися про це говорити. В архівному документі 172 «Про реагування вірних УГКЦ та духовенства на звернення Ініціативної групи про возз'єднання із РПЦ»[6, ст. 73] йдеться про абсолютно полярні настрої щодо даної ситуації.

Так, енкаведисти наводять слова священника з Тисменицького району Станіславської області Жеребецького, який каже, що підтримує так зване «об'єднання», адже тут до 1914 була православна церква, різниці в богослужіннях немає, і в той же час православна церква більше відповідає потребам сьогодення [4, ст.67]. Тут же далі наводиться ряд протилежних думок. Особливо влучним є висловлювання колишнього канцлера митрополичої капітули – Галянта. Він рішуче виступив проти переходу до РПЦ і сказав, що православ'я в Україні – це державна релігія, яка подібна до поліції, а доказом цього є зв'язки радянського керівництва з патріархом РПЦ [4, ст. 71].

Досить рішучими у своїх висловлюваннях були ченці-василіяни. Ігуменя василіянського монастиря в Станіславі Федина сказала, що таке «об'єднання» є неможливим, кожен має сповідувати ту віру, яку забажає. Канцлер римо-католицької курії у Львові Галунович сказав, що не можна вірити в жодне слова, сказане більшовиками [4, ст. 72]

Та не єдиними зверненнями і створенням Ініціативної групи боролися проти УГКЦ, основними методами були репресії та арешти, яким передували детально сплановані розробки органів НКВД. Тож, окрім виступів Костельника на підтримку переходу до православ'я, поштовхом до початку арештів, 6 квітня 1945 року, була опублікована стаття радянського пропагандиста Я. Галана «З хрестом і ножем» [24]. У статті пропагандист, гостро критикує Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого, звинувачуючи їх у допомозі ОУН та нацистам [24, ст. 275-288]. Ця стаття була написана і опублікована не спроста: вона мала вплинути на думку вірних та посприяти арешту церковної верхівки УГКЦ, викликати ненависть до греко-католицької церкви у населення.

Так, арешти не забарилися – вночі з 11 на 12 квітня 1945 року Митрополита Йосифа Сліпого заарештовують органи НКВД [30]. Доля УГКЦ і її священників вже давно була вирішена у кабінетах радянської влади, але подальший збір інформації, фактів та допити були тільки пошуком підстав для, так званої системи правосуддя, щоб винести вирок і остаточно ліквідувати церкву. Взимку 1945 р. було відновлено, розпочату ще у 1939 р., агентурну розробку «Ходячі» за якою проходила вся верхівка УГКЦ, а особливо Митрополит Йосиф Сліпий [док. 19, 6, ст. 94]. А вже у січні 1945 р. було видано вказівку В. Меркулова – наркома держбезпеки СРСР, щодо заходів пов'язаних із похороном Андрея Шептицького, де було вказано вивчити лінію поведінки і настрої митрополита Йосифа Сліпого, виявити розбіжності серед греко-католицького духовенства, які могли б у майбутньому послужити для агентурної розробки [док. 19, 6, ст. 94].

За місяць до арешту Йосифа Сліпого ряд звинувачень проти нього було записано у спеціальній довідці начальника управління НКДБ Бріккера [док. 28, 6, ст. 127]. Основними тезами серед них були:

- виховання студентів у дусі ненависті до Радянського Союзу (за час перебування ректором на посаді Львівської богословської академії 1929-1937 рр.);
- керівництво видавництвом «націоналістичних» видань «Мета» і «Дзвони»;
- співпраця з урядом Я. Стецько, зокрема те, що Йосиф Сліпий підписав Звернення до українського народу, опубліковане в газеті «Самостійна Україна»;
- зустріч Йосифа Сліпого у Берліні 1942 р. із А. Мельником;
- благословення дивізії «СС-Галичина» на боротьбу із Червоною Армією;
- духовенство очолюване Йосифом Сліпим проводить націоналістичну роботу серед населення, заохочуючи вступати в лави дивізії «СС Галичина» та просуваючи ідею створення незалежної української держави;
- монастир Святого Юра у Львові, який був резиденцією Митрополита був прихистком для оунівців та учасників УПА, а також німецьких агентів та посібників, які ховалися там від органів радянської влади;
- в лютому 1935 року митрополичою канцелярією відправлені листи по всіх таборах Радянського союзу, де були ув'язнені греко-католицькі священики, з вимогою звільнити їх щоб вони далі могли виконувати свої обов'язки.

Висновком до листа із звинуваченнями була коротка теза - Сліпий підлягає арешту [док. 28, 7, ст. 127]. Зовсім скоро ці обвинувачення були висунуті вже у іншому документі – «Постанові НКВД УРСР про арешт Йосифа Сліпого» [док. 34, 7, ст. 142].

Як бачимо, з приходом радянської окупаційної влади, кривавого тоталітарного режиму, знищення церкви, яка стояла на засадах демократії, національної ідеї та свободи віросповідання було питанням часу. Проте,

незважаючи на вищенаведені обставини, греко-католицьке духовенство після ряду арештів проведених органами НКВД, все ж таки не здавалося. У липні 1945 року заступнику голови Раднаркому СРСР – В. М. Молотову був направлений лист від священників УГКЦ з різким засудженням дій Костельника, вимогою звільнити митрополита та єпископів та проханням залишити свободу в церковних справах без державного втручання [5,ст. 78-82]. Та, на жаль, вимоги цих відважних священників не були виконані.

З моменту арешту для Йосифа Сліпого розпочалися часи поневірянь, репресій, страждань, багатогодинних допитів, принижень та фізичних мук. Митрополит згадував своє обвинувачення так: «шпигун Ватикану, ворог радянського народу, як священнослужитель жив за кошти народу» [6, ст. 350]. Одразу після арешту майже кожного дня Митрополита чекали багатогодинні допити, які проводились, як вдень, так і вночі, а часто і цілодобово з невеликими перервами. Основними запитаннями на цих допитах була приналежність до ОУН, зв'язок із націоналістичними організаціями та безпосередньо із А. Мельником. Варто зауважити, що митрополит заперечував будь-які зв'язки із оунівським підпіллям та зустрічі із А. Мельником [7, ст. 179; док. 47]. Аналізуючи протоколи допитів Йосифа Сліпого, важко не помітити як виважено відповідав Митрополит на питання, бажаючи не нашкодити церкві та не видати жодної інформації про націоналістичне підпілля.[7, ст. 192; док. 51].

Досить цікавим є протокол допиту Митрополита Йосифа Сліпого за 8-9 травня 1945 року [7, ст.208; док 53]. Питання, які задавали енкаведисти стосувалися дивізії СС «Галичина». На запитання, чи дійсно Митрополит відправляв богослужіння з благословення бійців дивізії СС «Галичини» перед їхнім відправленням до Німеччини, Митрополит відповідає, що не знав мети богослужіння, а просто молився, щоб Господь допоміг вберегти їхні душі від різних нещасть, а змісту проповіді, яку виголошував о. В. Лаба не чув, оскільки той володіє досить тихим голосом [7, ст.209; док.53].

Згодом Йосиф Сліпий так згадуватиме ці нескінченні допити: «Мене водили на слідство день і ніч, так що я буквально падав з ніг і мене мусіли підтримувати, ведучи до слідчого. Голод, доби без сну, доводять людину до божевілля. В очікуванні смертного присуду нерви самі, мимо спокою і рівноваги розуму, вільно дрижать... і клаптями випадає волосся з голови. Тоді я зрозумів, чому Христові виступав кривавий піт в передсмертних судорогах на Оливній горі, а Він був Богом...» [цитата із д/ф О. Ковалю «Заповіти Йосифа Сліпого»].

Спочатку ієрарха привезли у м. Львів на вул. Лонцького, але 12 квітня 1945 року його переправили до Київської тюрми на вул. Лук'янівській. Якщо говорити про зміст багатогодинних допитів, то здебільшого це був зв'язок із оунівським підпіллям, виховання молоді у дусі націоналізму та патріотизму та «співпраця» з німецькими окупантами. О. І. Хома у своїй праці «Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого» розповідає про першого слідчого на прізвище Горюн, з яким зіткнувся на допитах Митрополит [42, ст. 2-3]. Слідчий був людиною грубою та аморальною, і коли Блаженніший був виснажений безсонням, голодом та багатогодинними допитами, почав схиляти його до відречення від Римського престолу, до підпису неправдивих протоколів допиту, обіцяючи взамін йому Київську митрополію [42, ст. 2-3].

В кінці травня 1945 року допити Йосифа Сліпого ставали все довшими та виснажливішими: зовсім скоро йому мали винести вирок. Темою допитів стало засудження католицькою церквою радянської влади, її дій та політики. Змісту брошури Митрополита «Основні правила сучасного душпастирства» відвели цілий багатогодинний допит, звинувачуючи ієрарха в обмані органів радянської влади. Це стосувалося речення, де вказувалось, що не гріх належати до комсомолу або піонерів, адже інколи це потрібно зробити, щоб вберегти своїх батьків. У відповідь на звинувачення Блаженніший відповів, що попри участь в комсомолі потрібно

залишатися ідейним католиком [7, ст. 237; док.62]. Як бачимо звинувачення ставали все абсурднішими. Сам Митрополит потім розповідав про цей період його ув'язнення, що в дійсності його не могли ні в чому звинуватити, а тому казали, що він сидить за покійного Шептицького, і тому, що він сам є католицьким Митрополитом [42, ст. 3-4].

Важливою частиною досудових допитів були очні ставки з іншими священиками та представниками ОУН. Серед них очна ставка із Михайлом Степаняком. Для чого була організована така «зустріч»? Мабуть, щоб обґрунтувати перед суспільством арешт Митрополита УГКЦ, так як серйозних звинувачень за рік безперервних допитів сформулювати не могли, то потрібно було звинуватити його у боротьбі проти радянської влади. В архівному документі – протоколі очної ставки – читаємо про переговори про об'єднання ОУН(б) і ОУН(м) і участь в них Йосифа Сліпого як представника Андрея Шептицького. Як записано енкаведистами у протоколі, Степаняк говорить про те, що Сліпий як представник керівництва УГКЦ намагався припинити боротьбу між бандерівцями і мельниківцями. Йосиф Сліпий погодився з цими свідченнями та наголосив, що зі слів Шептицького мав авторитет серед оунівців, саме тому він і виступав посередником у цих переговорах [7, ст.562, док.111]. Всі ці допити тривали рік. Перебуваючи в підвалах Київської тюрми Митрополит нерідко голодував, а тому ігумен Климентій значними зусиллями все ж таки передав невеликий йому пакунок [42, ст. 5].

За час досудових допитів у Митрополита сильно погіршується стан здоров'я. Перед проведенням судового засідання ієрарха оглядає лікар в'язниці. У виданій довідці виставлений діагноз «Анемія; до фізичної праці не придатний» [6, ст.568, док.113]. Можемо тільки припускати наскільки гіршим був стан його здоров'я, коли ув'язненому, якого відправляли на каторжні роботи, пишуть до фізичної роботи непридатний. У своєму Заповіті Йосиф Сліпий згодом говорить: «Нічне ув'язнення, таємні

судилища, цілодобові допити і доноси, знущання морального та духовного плану, катування, голод; несправедливі та аморальні судді та слідчі, а перед ними я, беззахисний в'язень, „німий свідок Церкви", що, знесилений, фізично і психічно вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на смерть приреченій Церкві...»[10].

3 червня 1946 р. Митрополиту Йосифу та священникам Чарнецькому, Будці та Вергуну винесли вирок. Сліпому присудили 8 років з конфіскацією майна, починаючи від 11 квітня 1945 року [6, ст.623, док. 117]. Головна теза звинувачення звучала як антирадянська діяльність, співпраця з німецькою владою, зв'язок із українським національним рухом [6, ст.621, док. 117]. Загалом такий вирок був цілком передбачуваний. Енкаведисти закінчили розправу над УГКЦ, але не врахували того що неможливо зруйнувати віру і переконання людей. Тому УГКЦ продовжила існувати у катакомбах.

Через два місяці Митрополита етапували до місця відбуття вироку. О. І. Хома за спогадами Митрополита так писав про етапи як одне з найгірших випробування для в'язнів. Втамувати спрагу можна було тільки двічі на добу – вранці і ввечері – горнятком гарячої води [42, ст.5]. У вересні 1946 Сліпого привезли до Новосибірська, а вже через два дні – до табору Маріїнськ, де він захворів на запалення легень та дизентерію [42, ст.5]. Але незважаючи на важкий стан, Митрополита виписують і направляють до бараку з найбільшими злочинцями. Як згадував Княжинський А., який теж тоді відбував покарання «Митрополит переважно молився, шукав самотності та майже нічого не говорив» [42, ст.7]. Після Маріїнська Митрополита відправляють до табору Боїми [додаток Б]. Табір здебільшого був переповнений крадіями, незважаючи на опіку двох співв'язнів-українців, Йосифа Сліпого все ж таки штовхнули по дорозі у лазню, там він зламав собі руку [42, ст.7].

Наступною точкою етапу була в'язниця в Кірові із жахливими умовами існування, та ще жахливішими в'язнями. Далі, у 1947 р., був табір у Печорі,

згодом етап до Інти. Перебуваючи у всіх цих таборах, Йосиф Сліпий вповні пізнав, роками налагоджену, роботу радянської репресивної машини. Вражає факт, що перебуваючи із злочинцями, терплячи побої та фізичні знущання, моральне приниження він не зрадив віру, і далі продовжував сповідати, молитися, відправляти Богослужіння, наскільки це було можливим. О. д-р Гробауер, який перебував в одній камері із Митрополитом у Інти, згадуючи цей період говорив, що ієрарх ніколи не переставав думати про те, як полегшити горе і страждання своїх земляків; він завжди визнавав себе українцем, а страждання українців важким тягарем пригнічували його [42, ст. 13]. Наприкінці 1947 р. Митрополита привезли у табір на Потьму [додаток Б].

Професор Станіславівський, з яким Митрополит перебував у Потьмі теж стверджував, що найбільшою його турботою була доля УГКЦ і переживання, за те, щоб вона нарешті вийшла з катакомб. Також Станіславівський говорить, що Митрополит важко хворів у нього був фіброз легень та майже постійно висока температура [42, ст. 18]. У 1950 році хворого і з гарячкою, Йосифа Сліпого везуть до Києва на допит (де він призначив адміністратором церкви в Україні о. Зятика), звідти знову в Потьму, але вже в інший - 14 табірний пункт: в попередньому хтось побачив, що він сповідає людей і доніс [42, ст. 23].

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що ув'язнення Митрополита було закономірним кроком серед ряду інших, спрямованих на знищення УГКЦ. Передумовою до ув'язнення Митрополита була спецоперація КДБ щодо ліквідації УГКЦ. Вражає стійкість поглядів та переконань Митрополита, адже серед репресій та постійних допитів, він намагався не видати жодної інформації, щоб нашкодила його церкві та борцям за незалежність України.

2.2. Роль Йосифа Сліпого в житті підпільної УГКЦ в період його ув'язнення

Термін 8-річного ув'язнення ієрарха збіг у 1953 році. 15 травня Митрополита знову схилиють прийняти православ'я з обіцянкою відновити всі його духовні титули і зайняти високу посаду в РПЦ. Здавалося б для чого це енкаведистам? УГКЦ офіційно заборонена, вищі церковні ієрархи заарештовані або в еміграції. Для чого намагатися схилити офіційно прийняти православ'я людину, яка не відреклася від своєї віри, витримавши 8 років фізичних і моральних страждань? Мабуть, найперше для закордонної преси та політиків, адже це фактично підтверджувало б правильність рішень комуністів та висвітлювало репутацію СРСР в очах Західного світу. Таким чином знищення церкви, переслідування, засудження і ув'язнення священиків виглядало б не порушенням прав і свободи людини, а певним внутрішнім конфліктом, адже навіть очільник церкви прийняв російське православ'я. Проте Митрополит Йосиф рішуче відмовився від таких пропозицій.

Другою причиною була бажання залучити більше вірних греко-католиків до РПЦ, тим самим остаточно ліквідувавши «підпільну» УГКЦ та поступово знищуючи національні настрої, які панували в колах вірних. Але основною причиною було бажання налагодити відносини із Ватиканом. Адже після смерті Сталіна у 1953 році розпочалися процеси лібералізації у більшості сфер суспільного і політичного життя. Були звільнені тисячі греко-католицьких священиків, це мало б посприяти більш лояльному ставленню населення до радянської влади та позитивній картині про СРСР закордоном.

Проте як пише Дідух Т. Г. ці уявлення виявилися помилковими, адже повернення священиків сприяло збільшенню кількості громад та храмів, активізації підпільної церкви, піднесенню національного духу українців [54]. У 1953 році перший термін ув'язнення Митрополита добіг до кінця. Звісно, що відпустити його на волю радянська влада не могла. Тому, його

планувала відправити до будинку інвалідів під постійний нагляд. В рамках можливого налагодження відносин між Ватиканом і СРСР Митрополита спочатку відвезли до Москви, де розпитували відомості при Римській престол, про відносини між українцями та поляками в межах Католицької церкви [42, ст. 25]. Також йому дозволили користування бібліотеками та у супроводі працівників КГБ відвідати декілька храмів задля написання праці «Історія Вселенської церкви» [42, ст. 25].

Як говорить Сергійчук В. написання праці було необхідним для унормування відносини радянського союзу із Ватиканом. Роботу над дослідженням Митрополит розпочав вже у Москві, а продовжив – у будинку інвалідів у Маклаково [7, ст. 4]. У праці «Шляхами каторги...» о. І. Хома написав, що Йосиф Сліпий перебував у Маклаково з 1953 по 1957 рр. Умови перебування були вкрай важкими через кліматичні умови – взимку морози досягали до 50 градусів. Всі побутові справи, включно з заготуванням продукції та дров, потрібно було виконувати самому.

Важливо зауважити, що поряд із Митрополитом поселили агента КГБ [7, ст. 31, док. 121]. Через інформацію з доносу агента можемо дізнатися справжні причини написання праці «Історія Вселенської церкви». Сліпий сказав, що погодився на написання праці з двох основних причин: по-перше це розгорнута праця, яка давала можливість детально розглянути можливість процесу об'єднання католицької та православної церков, по-друге це привернення уваги до УГКЦ у Папи Римського, а також можливе звільнення самого Митрополита через заступництво вищих духовних осіб з Риму [7, ст. 33, док. 121]. Із архівного документу також стає відомо, що в будинку інвалідів Сліпий провадив активну релігійну діяльність: відправляв служби, проводив духовні бесіди.

КДБ не переставав стежити за Сліпим протягом всього періоду ув'язнення. В той же час це не стало перешкодою для Сліпого. Як свідчить довідка КДБ за 1954 р. він у приміщенні пральні хрестив дітей, уділяв Тайну Подружжя,

відправляв Богослужіння, на які приходили до 50 осіб [7, ст. 42]. Також проводив розмови на теми екуменізму. Цілком логічним є те, що влада забороняла Митрополиту церковну діяльність, проте на це він відповідав, що попри заборони знайде інший спосіб, в який зможе підтримувати віру [7, ст.44]. Зрештою, так і сталося. Як пише в довідці про перебування Сліпого в Маклаково за квітень 1954 р., після серйозних розмов із керівництвом інтернату проводити Богослужіння йому заборонили [7, ст. 46, док. 125]. Проте як і казав Митрополит, він знайшов інший спосіб для підтримання релігійної діяльності, а саме, заохочував до читання Святого Письма групами по окремих палатах [7, ст. 46, док. 125].

Митрополит дбав про вірних своєї церкви не тільки у місці свого перебування, але і безпосередньо, в Україні. Досліджуючи архівні документи КДБ, читаємо, що Йосиф Сліпий встановлював зв'язки із духовенством на засланнях та в Україні, і передавав їм свої послання [7, ст. 48, док. 126]. Незважаючи на умови позбавлення волі, Йосифу Сліпому вдавалося піклуватися про свою «мовчазну» церкву. В довідці КГБ записано, що Сліпому вдалося «проводити антирадянську роботу серед греко-католицького духовенства» [7, ст. 48, док. 126] та проводити активну діяльність у справі укріплення католицизму. Тут не можливо оминати увагою послання, написане у 1953 році «Заблукалим священикам мир у Христі», яке вилучили у Станіславській області через 5 років. Як зауважує Сергійчук В. для радянської влади цей документ був небезпечним, оскільки піднімав національний дух серед духовенства та населення [7, ст. 6].

Після заборони проводити молитви Йосиф Сліпий став з обережністю відноситися до свого оточення. Усвідомивши, що в його оточенні перебували агенти КГБ він намагався налагодити листування із духовенством західної частини України. В архівних документах знаходимо ряд листів, що датується 1954 – 1955 рр. Сліпий підтримував листування із

Меланією Куциною, Марією Наконечною, В. Величковським, Йосифою Качор, А. Бойчуком та Оленою Вітер.

Уваги заслуговує листування із Марією Наконечною, яка допомагала ув'язненому не тільки, їжею та грошима, але і розповідала про останні новини серед знайомого духовенства і ситуацію у католицькому середовищі. У листі за 11.03.1958 р. Наконечна написала, що пересилає Сліпому картку з потрібними йому адресами, в дужках зазначаючи «Крип'якевич – син священика» [73]. Власне, із цього листування Митрополит, наскільки це було можливим, дізнавався про стан справ в підпільній УГКЦ та про переслідування національного руху, отримував необхідну літературу для написання «Історії Вселенської церкви». Листування із довіреними йому особами було важливою частиною участі Сліпого у житті підпільної УГКЦ [73]. Про цей спосіб спілкування він говорив, що тримає зв'язок із невеликою кількістю осіб, щоб не привертати увагу чекістів до себе і духовенства. Тому надсилає послання кільком особам, а вони в свою чергу мають розповсюджувати його вказівки між більшою кількістю людей. Він закликав духовенство до налагодження зв'язків і спілкування [7, ст. 154].

Дуже цікавим тут є листування Митрополита із Оленою Вітер – монахиною, яка допомагала українському визвольному руху, співпрацювала з ОУН, опікувалася дитбудинками та відновлювала чернече життя підпільної УГКЦ. Олену (сестру Йосифу) чекісти звинувачували у вбивстві двох енкаведистів та Я. Галана, про якого ми згадували у першій частині цього розділу. Олена Вітер у листуванні із Йосифом Сліпим роздумувала про важкий період для Української католицької церкви, про репресії проти священнослужителів і вірних, про власні муки, яких зазнала від радянської влади [73, лист від 22.09.1954р]. У листі за 17 листопада 1954 року сестра Йосифа розповідає про життя духовенства та ченців у радянській Україні. В листі йдеться про те, що більшість духовних осіб здобули світські

спеціальності, і працюють водіями, бухгалтерами, лікарями, фельдшерами [73, лист від 22.09.1954 р.]. Олена Вітер також підбадьорювала Митрополита щодо ситуації у підпільній УГКЦ, писавши, що «все не так погано як пишуть, ...залишились ще ті, що мають надію...»[73]. Загалом Олена Вітер у листах до Йосифа Сліпого досить завуальовано розповідає Митрополиту про репресії, яких зазнала сама, про УГКЦ, яка продовжувала функціонувати у підпіллі («вітер гнув дерево, щоб переломити, але воно трималося і все вище тягнулося до неба...»)[73, лист від 22.09.1954 р.].

Також Сліпий налагоджує листування із Сірецьким Я. Тернопільським В. , Бойчуком А., Соколом І. Вкінці 1954 р. КГБ забороняє йому розсилати різдвяні послання та листи, а також зустрічатися із його відвідувачами, аргументуючи це тим, що в такий спосіб утверджується його образ «як мученика за віру» і вірні церкви в підпіллі мають змогу гуртуватися навколо його особи [7, ст. 69, док.131]. В листах Митрополит завуальовано розпитував про стан справ в підпільній церкві. До прикладу, він часто запитував скільки священиків «одружилося», як він згодом пояснював під цим словом мав на увазі скільки священиків і монахів зреклися католицької віри і прийняли православ'я [7, ст. 268].

Перебуваючи в Маклаково, Митрополит турбувався не тільки про церкву. Він намагався дізнаватися якомога більше інформації про настрої українського суспільства, про політичне становище. Так, Сліпий зауважував, що приблизно 10 млн українців віддали життя через політику і «досягнення», якими так пишався СРСР. Він також аналізував суспільні настрої українців через інформацію, що отримував із листів, висловлюючи думку, що націоналістичні настрої населення значно знижені, і причиною цього було якраз знищення свідомої частини населення репресивною машиною СРСР [7, ст. 72].

В розмовах із агентом чекістів Йосиф Сліпий розповів важливий факт про умови його арешту в 1945 році. Масовими арештами греко-католицького

духовенства чекісти мали вплинути на УПА. Митрополиту ж обіцяли свободу за участь у добровільному роззброєнні УПА [61, ст. 88]. Цей факт ще раз підтверджує допомогу Митрополита українському національному руху.

У 1955 році в одній із розмов із своїм спів'язнем, а, насправді, агентом КДБ, Йосиф Сліпий сказав, що розуміє, що для більшовиків більш вигідним було б його перебування закордоном, але наголосив, що навіть якби випала така можливість, він відмовить адже не покине свій народ і церкву [7, ст. 151]. Митрополит усвідомлював, що його перебування на засланні привертає увагу до становища УГКЦ в Україні, і є не вигідним для іміджу СРСР у світі, адже говорить про справжній стан справ у більшовицькій державі. Цікавою є також думка Митрополита, де він говорив, що вважає, вплив католицької церкви на суспільство недооціненим українським національним рухом. Сліпий наголосив, що на його думку, саме католицька церква може формувати національний світогляд серед населення, і з цим не впорається навіть незалежна православна церква [7, ст. 152].

На підтвердження управління Українською католицькою церквою Йосифом Сліпим із Маклаково можна навести спецповідомлення КДБ від січня 1958 року [7, ст. 185], де йдеться про те, що Сліпий на чолі з іншим ув'язненим духовенством очолив антирадянську діяльність. Сам Йосиф Сліпий на одному із допитів у літі 1958 року, про свою участь у функціонуванні церкви говорив так: «Я закликав людей і священників твердо стояти у вірі, підтримуючи їхній моральний дух листами...звертався до радянського керівництва із листами про легалізацію УГКЦ» [7, ст. 296]. Ще одне підтвердження саме про керівну роль Митрополита в УГКЦ під час його ув'язнення знаходимо у доповідній записці чекістів, де стверджується, що слідством встановлено, що керівною діяльністю в УГКЦ займалися Йосиф Сліпий, єпископ Чарнецький, священник Зофієвський та Рудь [7, ст. 296; док.206]. У звітах після допитів, які писали кагебісти простежуємо

постійний захист української католицької церкви та Української держави. Чекісти писали, що про що б не говорив Митрополит, все зводилося до відстоювання інтересів УГКЦ [7, ст. 330].

У 1958 році на Йосифа Сліпого заводять ще одну справу, яка отримала назву «Рифи». Митрополит був не єдиним фігурантом цієї справи. До чекістської розробки потрапили також Чарнецький М., Бойчук А., Зофієвський А., Солтис І. Причиною відкриття справи, як йдеться в постанові, була діяльність Йосифа Сліпого, спрямована на легалізацію УГКЦ, його зв'язок з Ватиканом, існування на території УРСР «Асоціації святої єдності», що мала на меті відновлення незалежності України [7, ст. 173, док. 162]. Для Митрополита почався новий етап допитів. Темою допитів були контакти із греко-католицьким духовенством, зокрема І, Блавацьким, антирадянські погляди, послання до вірних. Одним із питань допитів був рукопис «Історії Вселенської церкви», який чекісти самі запропонували написати Сліпому [7, ст. 254, док.190].

Чекісти не могли пропустити факт листування Сліпого із вірними, тому протягом літа 1958 провели ряд багатогодинних допитів Митрополита. З'ясувавши, певні деталі спілкування, 13 серпня 1958 року КДБ видає постанову про етапування Митрополита в Україну, оскільки вірні, з якими він підтримував зв'язок проживали там [7, ст. 290].

Дуже важливо, окрім листування з друзями та рідними, детальніше розглянути пастирські послання Митрополита до вірних, написані ним в ув'язненні. У 1953 році Митрополит із Маклаково написав послання до вірних «Наша церква» [56], в якому висловлює свої переживання щодо тогочасного становища УГКЦ та підбадьорює вірних в часи переслідувань, словами, про те, що головним Храмом для християн завжди є серце, душа, розум та воля [56]. Предстоятель розповідає про церковний псевдособор 1946 року, називаючи його рішення несправедливим і необґрунтованим [56]. Йосиф Сліпий аргументував не канонічність Львівського собору, і

наголосив, що в СРСР немає жодного закону, який би забороняв греко-католицьку церкву [56]. Дуже цікавим є те, що автор листа незауважено, а прямо називає мету собору 1946 року – знищення греко-католицької церкви. Йосиф Сліпий у листі говорить про відсутність свободи слова для духовенства та парафіян, неможливість висловити незгоду з рішенням собору [56]. Далі Йосиф Сліпий розмірковує про єдність церкви, Керулярівське православ'я та значення слова «православний», та доходить до висновку про необхідність проголошення Берестейської унії як захисту Вселенської церкви на території України.

В ув'язненні написав Йосиф Сліпий також і Різдвяне послання 1956 р., яке стало причиною одного з допитів. В посланні Митрополит відображає радянську реальність, про яку дізнавався із листів від друзів та родичів. Сліпий у посланні говорив про важке соціальне та матеріальне становище сімей [7, ст.281]. Дане послання чекісти визнали антирадянським не тільки через відображення правдивого стану суспільства, але і через заклики до боротьби з більшовицьким режимом. Адже вкінці листа Митрополит додає, що за справедливість продовжується боротьба [7, ст.281].

Результатом допитів став суд за справою «Рифи», проведений у червні 1959 року в Києві. Вирок винесли Сліпому та Іллі Блавацькому, який допомагав Йосифу Сліпому в розповсюдженні «Історії Вселенської церкви» та послань до вірних. За антирадянську діяльність (написання «Історії Вселенської церкви, в тому числі) та дії, спрямовані на відродженні унії Йосифу Сліпому присудили 7 років позбавлення волі за статтею про державну зраду [7, ст.394]. І. Блавацькому, що допомагав Сліпому розповсюджувати рукописи «Історії Вселенської церкви», присудили менше – 4 роки. Як слушно зауважує Дідух Т. Г, підставою винесення такого суворого вироку була не тільки антирадянська діяльність, але і намагання залякати українських греко-католиків, які діяли у підпіллі [54, ст. 4].

Так, Митрополит потрапляє до Тайшетлагу [додаток Б]. У праці «Шляхами каторги Йосифа Сліпого» знаходимо свідчення в'язнів, що перебували з ним у Тайшетських таборах. Всі вони одностайно наголошують на непохитному патріотизмі та стійкості у переконаннях Митрополита [42, ст.33]. Польський священник о. Кучинський розповідав, що Сліпий був непохитним під тиском чекістів, які змушували його зробити заяву, що унія не існує, через те його постійно кидали на етапи [25, ст.33]. Тобто, він був змушений витримувати важку дорогу, що постійно підривала його здоров'я, і зрештою, знову повертатися до Тайшетлагу.. Тиск чекістів на Йосифа Сліпого був фактично постійним. Вони вимагали офіційного спростування унії, переходу Митрополита до російського православ'я, офіційних заяв проти українських націоналістів та проти Папи Римського [34, ст. 473]. Власне, задля цього, наприкінці 1960 року Митрополита етапували до Києва, де він твердо обстоюючи свої переконання відповів, що не свідчитиме проти людей, що його підтримують (маючи на увазі вірних католицької церкви та націоналістів) [42, ст. 34].

У 1960 р. КГБ видає доповідну запису, в якій детально описані висунуті чекістами звинувачення Сліпому, Шептицькому та Чарнецькому фактично за весь період слідства [73]. Зокрема, Йосиф Сліпий обвинувачується в ряді «злочинів» проти радянської влади. Серед них основні:

- зв'язок із ОУН-УПА, починаючи із 1918 року;
- зв'язок із німецькими окупантами;
- підтримка проголошення Української самостійної держави;
- діяльність спрямована на боротьбу з радянською владою;
- допомога воякам УПА, що переховувалися від радянської влади [73].

До вищенаведених звинувачень додалися ще і звинувачення за антирадянську діяльність в ув'язненні. Так, за непохитну позицію Митрополита знову відправили на етап, після якого він опинився у Потьмі. Як писав о. І. Хома, мабуть, найважчий у його житті [42, ст. 34].

Після нього Митрополит довго і важко хворів на пневмонію в нелюдських табірних умовах [42, ст. 34]. Непохитність переконань Йосифа Сліпого відзначали у своїх протоколах і кагебісти. Так, у 1962 році його визнають особливо небезпечним рецидивістом, відзначаючи «вчинення ним особливо небезпечних злочинів проти держави і не бажання його стати на шлях виправлення» [7, ст. 407]. Такий висновок КГБ говорить про стійкість у переконаннях Йосифа Сліпого.

Витримати випробування, що випали на долю Митрополита міг би не кожен. Тому, вважаємо за потрібне детальніше розглянути постать Митрополита за характеристиками його співкамерників. Варто зауважити, що відносилися засуджені відносилися до нього з повагою. Так, д-р Станіславський говорить, що Митрополит користувався авторитетом серед в'язнів через свою доброту та шляхетність [42, ст.17]. Водночас він був дуже освіченою та начитаною людиною. Загалом д-р Станіславський називав його гідним наступником Андрея Шептицького [7, ст.17]. Його співкамерник з Тайшетлагу А. Шифрін також називав його висококультурною людиною, що опинилася між злочинцями. Шифрін відзначав також непохитність переконань Йосифа Сліпого [42, ст.31]. Тарасюк Л. – ще один в'язень із Тайшетських таборів, колишній музейний працівник розповідав, що був вражений з якою повагою відносилися співкамерники до Йосифа Сліпого, переважно це були засуджені українські націоналісти, вояки УПА. Також Тарасюк згадував їхні інтелектуальні бесіди, здебільшого про подорожі та музейну справу [42, ст. 32].

Йосифу Сліпому не довелося відбути весь семирічний термін заслання. Як пише о. І. Хома першою його звільненням із несправедливого ув'язнення почала займатися його родичка Бронислава Туркевич [42, ст. 41]. Вона написала низку листів до радянського керівництва, в результаті їй прийшла відмова від прокуратури УРСР, де вказувалося, що підстав

для зняття обвинувачень і звільнення Митрополита не знаходять [42, ст.41].

У 1963 році, за сприяння Папи Римського Йоана ХХІІІ, Йосифа Сліпого звільнили. Справу «Рифи» офіційно закрили 3 травня 1963 року. Отже, проаналізувавши, діяльність Йосифа Сліпого в ув'язненні, можемо говорити про такі напрямки роботи:

- налагодження мережі зв'язків із вірними та духовенством по всій території СРСР;
- листування із парафіянами, близькими, духовенством, через яке Йосиф Сліпий дізнавався про становище УГКЦ та українців в час його заслання;
- написання пастирських послань та заохочення до їхнього поширення серед віруючих та священників; таким чином, Йосиф Сліпий намагався згуртувати священнослужителів у боротьбі за УГКЦ та підбадьорити вірних у підпіллі;
- написання праці «Історія Вселенської церкви»;
- релігійна робота на засланні (відправлення Богослужінь, духовні бесіди);
- керівна роль у житті УГКЦ в час ув'язнення;

Варто відзначити також непорушність Йосифа Сліпого у переконаннях (коли його змушували зректися своєї віри та прийняти високі церковні посади в РПЦ) що не дало знищити греко-католицьку церкву.

Власне, сам факт того, що Митрополит не зрікся віри та продовжував визнавати себе керівником УГКЦ був рушійною силою діяльності УГКЦ у підпіллі. А із вищенаведених висновків, можемо довести керівну роль Йосифа Сліпого у «мовчазній» УГКЦ. Досліджуючи архівні матеріали із опублікованих джерел, можемо також зробити висновок про внесок ієрарха у боротьбу за українську державність.

РОЗДІЛ 3.

Йосиф Сліпий – кардинал та науковець

3.1. Церковна та громадська діяльність Йосифа Сліпого

*«Два крила, якими
підноситься людський дух
в безкраї простори, - це віра і наука»
Йосиф Сліпий*

25 квітня 1963 року управління КДБ УРСР закриває багатотомну справу «Рифи», розпочату ще 1958. На перший погляд досить дивна ситуація, як для тоталітарного режиму: багатогодинні допити, описані на сотнях сторінок справи, роки арешту і каторжних робіт. Доведена «антирадянська місіонерська» діяльність та бажання відродити церкву в катакомбах і тут – ув'язненого випускають та, навіть, дозволяють виїхати до Ватикану [7, ст. 407; док. 228]. Колишні ув'язнені, що відбували каторжні роботи разом із Митрополитом говорили: «...усвідомлюємо, що радянська влада не відпустить просто так людину, яка стала духовним проводом для українців» [42, ст. 33]. Визволення з концтаборів стало можливим тільки тому, що Йосиф Сліпий був звільнений за допомогою Папи Йоана XXIII та тогочасного Президента США Джона Кеннеді. Постає питання чому постать Йосифа Сліпого була така важлива для Ватикану? Ряд істориків схиляється до думки, що це відбувалося в рамках певної політичної стратегії на теренах Східної Європи. Тут варто не забувати і про II Ватиканський собор, який проходив із 1962 по 1965 роки, адже основною метою собору були новаторські реформи та зміни у ставленні до інших християнських конфесій [30].

Штука С. щодо даної ситуації висловлює думку, що таким чином Папа Йоан XXIII, який був посередником між США і СРСР в питанні розв'язання

Карибської кризи, через звільнення Йосифа Сліпого хотів пом'якшити відносини із комуністичним режимом [50, ст. 148]. Адже він передав особисте прохання Хрущову через американського дипломата про звільнення Митрополита. Таким чином як вважає Штука С., він намагався дещо зменшити радикальні антикомуністичні настрої його попередників [67, ст. 148]. Власне тому, участь Йосифа Сліпого – Митрополита із «східних теренів», людини яка піддалася репресіям та відбула заслання, була такою важливою.

Внаслідок домовленостей із вищим радянським керівництвом Митрополиту дозволили переїхати до Ватикану, але не реабілітували та не дозволили повернутися в Україну. Щоправда, у Москві він встиг висвятити В. Величковського на єпископа [30, ст. 201]. Цей вчинок Митрополита ще раз доводить що за будь-яких обставин він забезпечував безперервність функціонування катакомбної УГКЦ.

Після приїзду до Ватикану Йосиф Сліпий розгортає дуже активну наукову та духовну діяльність. Варто зауважити, що відпочивав він всього на всього неповних два тижні, а йому на той час вже був 71 рік [40, ст.198]. Рудницька М. описуючи період повернення Митрополита до активного життя пише, що перші зустрічі із українцями, своїми духовними дітьми, він проводив таємно [23, ст.198]. Митрополит Йосиф Сліпий не полишав думки про свободу віросповідання для українців, вихід УГКЦ з підпілля, а особливо про Патріархат для УГКЦ.

У праці «Невидимі стигмати» Рудницька М. подає хронологію відвідин українських релігійних громад Йосифом Сліпим після приїзду до Риму, та наголошує, що проповіді які виголошував Митрополит були дуже доступними і водночас за ними можна було зрозуміти величину страждань, які витримав він на засланні. Його проповіді після заслання були пронизані надією на відбудову УГКЦ та окреслювали завдання духовенства на теренах Східної Європи [40, ст.201]. Аналізуючи діяльність Йосифа Сліпого після

заслання, бачимо, що основною метою його діяльності була розбудова УГКЦ, об'єднання її парафій по всьому світі, централізація управління. Митрополит намагався бути голосом «мовчазної» церкви – церкви в катакомбах. Власне, тут і проявляється його діяльність як церковного діяча та кардинала Української католицької церкви.

Вперше на широку аудиторію про УГКЦ він заговорив у жовтні на II Ватиканському соборі [додаток В]. Митрополит вимагав реорганізувати УГКЦ, а точніше надати їй статус патріархату – «Киево-Галицький патріархат з осередком у Римі, при збереженні східного обряду»[30, ст.251]. Ще перед виступом на соборі Митрополит разом з іншим українським духовенством створює «Конференцію Українських Католицьких єпископів», на якій переважною більшістю голосів підтримують ідею Патріархату УГКЦ [30, ст. 78]. Після виголошення цієї ідеї Йосифом Сліпим рух за Патріархат охопив всю греко-католицьку діаспору.

Здавалося б для чого церкві, яка перебуває у підпіллі Патріархат? Бистрицька Е. досліджуючи це питання говорить, що такий крок міг бути виявом дуже сильної підтримки катакомбної церкви Римським престолом, зміцнення авторитету УГКЦ на теренах Східної Європи та послаблення позицій РПЦ [46, ст. 3]. Сам Йосиф Сліпий у своєму «Заповіті» говорив, що Київський Патріархат мав бути порятунком церковної єдності у Вселенській церкві та рятунком для української церковної єдності [10]. Важливо розуміти, що УГКЦ на той час була розвиненою структурою з тисячами вірних, мала священиків та єпископів, відповідно вважати основним чинником для надання патріархату наявність території було не доцільним. На думку Щербяка Ю. на той час були всі підстави надати українській церкві патріархат [71, ст. 48], незважаючи на її статус в УРСР.

Проте, як нам відомо, надання Патріархату УГКЦ блокувалося Римським престолом. Адже дане рішення могло розірвати діалог між РПЦ і Святим Римським Престолом. Власне, очільники делегації РПЦ, що прибула на II

Ватиканський собор, у приватних розмовах із Папою погрожували погіршенням відносин та розірванням діалогу[7, ст. 411]. Святий Престол обґрунтував відмову тим, що визнання Патріархату УГКЦ посилює б переслідування її вірних в УРСР. Проте у грудні того ж 1963 р. постановою Конгрегації у справах Східних Церков Йосифу Сліпому було надано титулу «Верховного архієпископа» із повноваженнями Патріарха, а у 1965 р. – титул кардинала Римо-Католицької церкви. Як пише Бистрицька Е, сам Митрополит вважав це позитивним зрушенням у справі Патріархату [46, ст. 3]. На думку Бистрицької Е, у такий спосіб Ватикан хотів компенсувати перед Йосифом Сліпим свою негативну відповідь у справі Патріархату [46, ст. 2].

Справа українського патріархату стала однією з провідних гілок діяльності в еміграції для Йосифа Сліпого. Він як ніхто інший розумів важливість такої реорганізації для майбутнього УГКЦ та проблеми, з якими зіткнулась УГКЦ в сьогоденні. Так, Пасічняк В. в журналі «Патріархат» за 1967 р. пише про ряд вагомих проблем, вирішенням яких могло бути надання нового статусу церкві[72]. Серед них:

- нестача священнослужителів, зокрема молодого покоління, адже на приблизно 850 000 вірних налічувалось тільки 750 священників, велика частина яких були людьми похилого віку;
- недостатня співпраця в організаційних та релігійних питаннях між вірними та духовенством;
- діяльність молодих священнослужителів в еміграції, які не тільки нехтували розвитком української культури, але й не відправляли богослужінь українською мовою;
- єпископи не цікавились парафіями, розвитком парафіяльних шкіл.
- відсутність україномовної освіти в парафіяльних школах [72].

Аналізуючи цю статтю, робимо висновок, що існував певний занепад церковного та культурного життя в українців не тільки на території УРСР,

де церква була у «катакомбах», але і в діаспорі по цілому світі. Причиною цього явища стала відсутність централізованого управління у структурі церкви. Пасічняк В. [72] бачить вирішення даних проблем у наданні патріархату, адже тільки маючи центральний провід можна знайти шляхи їх вирішення. Про ще одну важливу проблему говорять у зверненні до Папи Павла VI учасники товариства За патріархальний устрій [72]. Проблема латинізації східного обряду та заміна мови богослужінь з української на англійську теж походила від недостатньої централізації, відсутності єдиного проводу та недостатньої участі єпископів у духовному житті вірян [72].

Потреба УГКЦ у проголошенні патріархату мала настільки велику вагу, що у своєму «Заповіті» Йосиф Сліпий, згадуючи розмову із Папою Павлом VI, розповів про те, що прямо заявив, що якщо не схвалить патріархат він (Папа Павло VI), то схвалить хтось інший, адже цього вимагає лише сам факт існування церкви! [64; додаток Г] Кардинал закликає майбутні покоління не зупинятися у справі Патріархату в майбутньому попри «болючий удар», який завдала Апостольська столиця своєю відповіддю [10].

Задля примарних компромісів із РПЦ, на жаль, знехтувано інтересами великої релігійної структури, яка перебувала в єдності із Римським престолом. Визнання патріаршого устрою за УГКЦ було необхідністю не тільки для «катакомбної» церкви в УРСР, але й для діаспорної спільноти, адже це засвідчувало б єдність церкви у світі та по-іншому презентувало українське питання на міжнародному рівні. Усвідомлюючи, велику вагу цього питання, Блаженніший здійснює ряд поїздок до діаспори у цілому світі. Метою поїздок, окрім підтримки патріаршого статусу, стала реорганізація церковного устрою, а саме підтримка єдності у церковному житті церкви та аналіз діяльності церковної структури, відродження української культури серед парафій діаспори. В період з 1968 по 1977 р. Верховний Архієпископ відвідав 18 країн [30]. Його подорож розпочалася із Канади, де проживала досить велика українська діаспора.

Українська діаспора в Канаді радо зустріла Кардинала Йосифа і висловила одноголосну підтримку ідеї українського патріархату УГКЦ [72, 2(5) 1968]. Ця подорож дала для української діаспори усвідомлення єдності та утвердила ідею патріаршого статусу. Про далекоглядність Кардинала, у справі об'єднання церков, свідчить ще такий момент із цієї подорожі – він відвідав хворого ієрарха православної церкви Івана Огієнка. Як говорить С. Штука дружні відносини із православним духовенством були передумовою можливого майбутнього об'єднання української церкви [50, ст.106].

У жовтні 1968 р. Йосиф Сліпий з пастирським візитом прямує до Канади, а згодом до Австралії. О. І. Шевців згадуючи цей візит говорить, що він нагадав українцям в Австралії причини через які вони опинилися в еміграції, і наголосив, що вони повинні працювати задля добра українського народу. У своїх проповідях Йосиф Сліпий наголошував на вкрай важкому становищі УГКЦ в УРСР, звертався також і до молоді з проханням бути гордим за приналежність до українського народу [27, ст. 660]. Глибоку пошану виявило українське духовенство і парафіяни до прибуття Кардинала. Була опублікована програма з подіями на кожний день візиту, де були вказані правила поведінки на богослужіннях, заохочення, особливо дітей і молоді, до спільної молитви та прийняття Святих Таїнств [27, ст. 675].

Візити до Канади, США та Австралії сміливо можна назвати одним із найбільш визначних серед ряду інших, адже навіть у найвіддаленіших куточках світу закладалися основи єдності УГКЦ для подальшої її відбудови вже на території України. Пастирські поїздки Йосифа Сліпого були далекоглядною тактикою очільника церкви, адже викликали духовне та культурне піднесення українського народу. Як пише о. І. Шевців, Патріарха зустрічали діти в українських національних строях та дорослі з українською символікою [27, ст. 681]. У 1968 році Йосиф Сліпий відвідує також і Південну Америку, де зустрічається із місцевим православним духовенством та переймається кількістю вірян у храмах ГКЦ [50, ст.107]. У

1969 р. Верховний Архієпископ подорожує Німеччиною, де в одному з університетів Мюнхена отримує звання доктора. Підсумком візиту до Іспанії стає відкриття української школи у Мадриді. Перебуваючи у Іспанії, під час однієї із промов, Йосиф Сліпий пророкує українському народу і церкві свободу і незалежність. Далі Патріарх подорожує до Португалії, Англії та Франції.

Проте не одними поїздками обмежувалась його діяльність. Він працював над розбудовою храмів, українських закладів освіти та упорядкування церковного життя. У 1966 році він пише Правила для громади Святого Духа, а роком раніше відкриває згромадження монахів-Студитів.

Однією з важливих сторін діяльності Йосифа Сліпого було також ушанування мощей святих УГКЦ. Тут цілком логічно постає питання навіщо Патріарх відшукував реліквії та здійснював перепоховання останків святих УГКЦ? Мабуть, в такий спосіб він зберігав історичне підґрунтя для своєї церкви. Церкви, яка попри заборону та «добровільний перехід» до РПЦ мала свою історію, яку не знищити репресіями та наказами КДБ. Патріарх Йосиф думав про її майбутнє, про спадщину для майбутніх поколінь. Так, ще у листопаді 1963 р. він організовує перенесення мощей священномученика Йосафата до храму св. Петра у Ватикані [23, ст. 287]. Мощі св. Йосафата перебували у каплиці у Ватикані 14 років, довідавшись про це Йосиф Сліпий вирішує за дозволом Папи перенести їх у головну святиню католицького світу. В такий спосіб він ще раз привертає увагу до УГКЦ, і наголошує на її багатолітній історії.

Після повернення із заслання Йосиф Сліпий також розгортає діяльність із впорядкування та реорганізації структури УГКЦ. Для цього він скликав ряд Синодів єпископів. В УГКЦ до повноважень Синоду належить законодавча діяльність [18, ст. 51]. За допомогою рішень прийнятих на Синоді, Йосиф Сліпий хотів упорядкувати церковний устрій до рівня патріархату. Варто звернути увагу на Синод єпископів, що відбувався у вересні-жовтні 1973

року. Згідно Комуникату, опублікованому у журналі «Патріярхат»[72], на ньому був прийнятий важливий документ – Конституція Патріархального устрою, на Синоді згадали про переслідування греко-католиків за віру в УГКЦ, було запропоновано на 1975 р. організувати паломництво до Риму, постановлено займатися перекладом книг українською, розвитком церковного співу[72, 8(31) 1973].

Окрім впорядкування внутрішньої структури церкви, Верховний Архієпископ розгортає активну діяльність, спрямовану на розбудову храмів. Відразу після звільнення із заслання він розпочинає збір пожертв на побудову греко-католицького храму в Римі. Храм святої Софії був освячений вже через 6 років – у 1969 році. Тут виникає питання: чому будівництво храму було однією із перших цілей Митрополита? Для Йосифа Сліпого дуже важливим було створити осередок духовного життя вірних УГКЦ саме в Римі[10]. Новозбудований храм мав стати своєрідним патріаршим собором східної католицької церкви, та об'єднати вірних в еміграції та в Україні. У своєму «Заповіті» Йосиф Сліпий називав Храм святої Софії символом соборів Святого Юра у Львові та Святої Софії у Києві та закликав вірних до побудови храмів на вільній українській землі [64].

Попри очевидну користь від будівництва української церкви у Римі, у Кардинала знайшлися противники в цій справі, чи точніше люди, які повною мірою не могли досягнути мети будівництва. Так, в архіві журналу «Патріярхат» за 1969 р. знаходимо статтю М. Мельника, в якій наведені думки одного з монахів Чину Василіян у Римі. [72, 4(11)1969]. Він розмірковує, що будівництво церкви було матеріально не вигідним для українців, а саме розміщенням на околиці міста не доцільне, адже тут мешкало мало вірних-українців [72, 4(11)1969]. Чоловік гостро критикував саму споруду, називаючи її зведення не актуальним в час, коли потрібно вирішувати більш нагальні проблеми. Мельник додає, що насамкінець

розмови отець-василіянин говорив, що Митрополит таким чином хотів піднести власний престиж в очах вірних УГКЦ всього світу [72,4(11)1969].

Далекоглядність Йосифа Сліпого проявлялася фактично у всіх його справах. О. І. Дацько – один із близьких співробітників Митрополита згадував, що в часи великої скрути і зневіри Сліпий не втрачав надії [57, ст. 9]. Він часто замовляв великі тиражі книг, які сам і видавав, попри те, що кількість книг була завеликою, і часто ними ніхто не користувався. Тоді Йосиф Сліпий стверджував, що прийде час, коли ці книги будуть потрібні вже в Україні. Як із Собором святої Софії, так і тут слова виявилися пророчими – після здобуття Україною незалежності потреба в українській богословській літературі була надзвичайно великою [57, ст. 9].

Не можемо оминати і такого важливого напрямку діяльності як створення Українського католицького університету. Йосиф Сліпий заснував його у 1963 р. Цей навчальний заклад мав продовжити діяльність Греко-Католицької Богословської Академії, яка працювала у Львові протягом 1928 – 1929 рр., ректором якої був Сліпий. Митрополит згодом казав, що засновував університет як школу, де будуть виховуватися нові покоління духовенства та мирян, що нестимуть Боже Слово у світ. Він також думав про поневолених українців, і наказував берегти університет, адже тут навчатимуться люди, які будуть боротися за вільні (від комунізму і його наслідків) правду та науку [10].

Власне, з відкриттям УКУ можна говорити про початок масштабної освітньої та громадської діяльності Йосифа Сліпого у римський період. Саме тоді відновлюється випуск журналу «Богословія», активізується видавнича діяльність. Мета створення Українського католицького університету добре відображена у вислові, який розмістили при вході в університет – «Істина і любов до науки збирають розсіяних по світу» [67, ст. 108].

Протягом кількох років філії УКУ поширюються по більшості країн з українською діаспорою: серед них Канада, США, Англія. Рішенням Синоду 1969 р. при Українському католицькому університеті створили Осередок душпастирських студій, тут греко-католицькі священники із всього світу могли обмінюватися важливим досвідом та обговорювати виклики часу, що поставали перед ними. Також при університеті відбуваються з'їзди молоді, що було вкрай важливим в той час. Штука С. з цього приводу говорить, що в такий спосіб молодь мала можливість ознайомлюватися з українським культурним та духовним спадком. [68, ст. 109]. Так. УКУ став важливим поштовхом для поширення української освіти та об'єднання українців, власне, за межами України.

Верховний Архієпископ був людиною багатогранною і цілеспрямованою. Ці риси проявлялися в його діяльності ще до ув'язнення. Саме тому, відбувши вісімнадцятирічне заслання його думки повертаються до України. У своєму «Заповіті» він напроорокував свободу для української церкви та українського народу [10]. А за життя не полишав справ, що стосувалися України. Так, наприкінці 1970 р. він проводить зустріч із керівниками українських націоналістичних організацій. Усвідомлюючи, що КДБ не полишить стежити за ним до кінця життя, Йосиф Сліпий проводить зустріч таємно, та навіть більше – робить публічну заяву про те, що не бере участь у політичних справах [7, ст. 413]. Як відомо з архівного документу [7, ст. 413, док.230] на зустріч прибули Я. Стецько, М. Лебідь, О. Штуль-Жданович. Патріарх просив їх про об'єднання організацій на благо України, припинення суперечок задля спільної боротьби проти СРСР, і наголосив, що зібрав їх разом, бо так виконує свій обов'язок як українця.

У 1971 р. Патріарх бере участь у Світовому Конгресі Вільних Українців, де у своєму зверненні до діаспори українців, закликає бути свідомими українцями, не забувати українську мову та культуру, засвідчувати свою приналежність до народу України у цілому світі [30, ст. 134].

Як вже було сказано вище, КДБ не полишає слідкувати за діяльністю Йосифа Сліпого. У його найближчому оточенні, серед людей яким він довіряв були працівники радянських спецслужб. Так, наприкінці 1972 року Ватикан хоче провести переговори з керівництвом СРСР про легалізацію УГКЦ, тому Митрополит відрядив близьку людину із свого оточення (як з'ясувалося працівника КДБ) [7, ст. 415, док. 232] для уточнення ставлення греко-католицьких єпископів до цих переговорів. Завдання полягало у тому, щоб з'ясувати чи не нашкодять вірним ці переговори, чи не посилять переслідування церкви, що і так перебувала у підпіллі. За завданням КДБ Сліпому були передані тільки негативні думки щодо цих переговорів, опираючись на посилення арештів, внаслідок проведення переговорів [7, ст. 415, док. 232]. КДБ особливо уважно слідкувало за політичною діяльністю Патріарха. Коли у 1974 р. на Синоді єпископів Йосиф Сліпий виголошує промову, де говорить, про переслідування церкви та вірних, каральну психіатрію щодо духовенства, КДБ робить спеціальне інформаційне повідомлення, яке розсилає всім членам Політбюро ЦК КПУ [7, ст. 431]. Виникає питання для чого так пильно слідкувати за Сліпим, коли він діяв навіть не на території України? Мабуть, тому, що дії Митрополита Йосифа були послідовними та обґрунтованими і кінцевим результатом мали одну мету – вільна українська церква та держава.

У 1973 р. вперше під час Літургії згадують титул Патріарха, відтоді вся греко-католицька церква починає іменувати Йосифа Сліпого Патріархом, хоча офіційного присвоєння так і не відбувається [30, ст. 151]. Важливою подією для Української католицької церкви стає проведення 25 листопада – 2 грудня 1980 р. Синоду греко-католицького духовенства на чолі Папою Іваном Павлом II під керівництвом кардинала Йосифа Сліпого [30, ст. 151]. Це був важливий поступ у справі Патріархату, адже таким кроком Іван Павло II фактично підтверджував патріархальний устрій УГКЦ. На Синоді пролунав заклик до активізації діяльності УГКЦ, на території України,

продовженні ефірного часу для ватиканського радіо в Україні, а рішення Львівського псевдособору були визнані неправомірними [7, ст. 442, док.243] В такий спосіб Йосиф Сліпий продовжує справу відновлення легальної діяльності УГКЦ на території України. Ще в 1976 р. Патріарх Йосиф мав двадцятихвилинну зустріч із Президентом США Дж. Фордом, на якій говорив про переслідування за віру на території СРСР [7, ст. 431, док.241]. Результати цієї зустрічі були вже у 1980 р., коли Сенат США прийняв резолюцію, в якій закликав Рейгана звернутися до радянської влади щодо вільної діяльності церков, серед них УКЦ. [7, ст. 442, док.243].

Отже, можемо підсумувати, що діяльність Йосифа Сліпого як Кардинала мала такі основні напрямки:

- боротьба за надання статусу Патріархату УГКЦ;
- розвиток української освіти: видавнича діяльність, відкриття УКУ, українських шкіл;
- налагодження комунікації із діаспорою українців цілого світу, що сприяло об'єднанню вірних УГКЦ та українців в еміграції загалом;
- створення єдиного духовного центру для вірних УГКЦ в еміграції (Собор святої Софії);
- вшанування мучеників УКЦ: урочисті перенесення мощей, пошук святинь УКЦ у різних країнах світу, вшанування ікон;
- реорганізація внутрішнього устрою УГКЦ: створення правил та статутів;
- боротьба за україномовні богослужіння в парафіях УГКЦ США та Канади;
- активізація діяльності Української католицької церкви на території України та праця над її виходом з підпілля;
- об'єднання українських націоналістичних сил у спільній боротьбі проти радянського союзу та комунізму, за проголошення вільної незалежної Української держави.

3.2. Наукова діяльність Йосифа Сліпого

Аналізуючи постать Йосифа Сліпого не можливо не охарактеризувати його як науковця та богослова. Будучи автором численних наукових праць та богословських трактатів, Йосиф Сліпий відкривається для світу як талановитий вчений, дослідник історії церкви, теолог. В перипетіях тогочасних історичних подій Кардинал усвідомлював важливість науки та освіти для майбутнього України. Тому, окрім освітньої діяльності сам став автором численних багатотомних праць, наукових статей, послань та листів до вірних.

Науковий шлях Йосифа Сліпого розпочався ще у 1918 році, коли він почав працювати над науковою роботою «Вчення Патріарха Фотія про Святу Трійцю» [68]. Ця робота виходить друком вже у 1921 році, і отримала досить схвальні відгуки у закордонних виданнях [30, ст. 57]. Досить стрімким був ріст Йосифа Сліпого як науковця. У 1922 році він отримав посаду професора догматики, у 1925 році став ректором Богословської семінарії, а вже у 1928 р. Шептицький призначає Йосифа Сліпого ректором Богословської академії [2, 3], Статути якої пише він сам, на основі досвіду навчання у іноземних освітніх закладах [додаток А]. У 1930 році його обирають членом Наукового товариства імені Т. Шевченка.

Тут логічним є питання як у досить молодому віці Митрополиту вдалося досягнути таких важливих наукових досягнень? Скакальська І., слушно зауважує, що Шептицький помітив у Йосифа Сліпого не тільки високий рівень інтелекту, талант і організаторські здібності, але і наполегливість і здатність бути разом з Церквою в моменти найбільших труднощів [63, ст. 50]. Також варто зауважити, що Йосиф Сліпий не тільки отримав якісну європейську теологічну освіту та наукові ступені в університетах Австрії та Риму, але і паралельно, вивчав кілька іноземних мов. Серед них: англійська, французька, німецька, італійська та російська.

Скакальська І., починаючи з 1923 р. виділяє такі основні етапи наукової діяльності Сліпого: [63, ст. 49].

- написання і публікація праць з теології;
- педагогічна діяльність у семінарії, а згодом академії;
- розвиток богослов'я;
- реорганізація, очолюваних ним навчальних закладів за європейським зразком;
- видавнича діяльність;
- діяльність Богословського наукового товариства. [46, ст. 49].

Тут дуже важливо підкреслити, що в період перед ув'язненням Йосиф Сліпий намагався поширити зацікавлення серед студентів проблемами східного богослов'я [62, ст. 29] . Не варто оминати увагою видавництва журналу «Богословіє», редактором якого Йосиф Сліпий був перед ще перед ув'язненням, і його видавництво відновив вже у Римі. Журнал став важливим поступом для розвитку української богословської науки.

Щоб краще зрозуміти царину діяльності Митрополита варто детальніше зупинитися на аналізі його наукових робіт. Огірко О. говорить, що значну частину своєї наукової діяльності Кардинал присвятив дослідженню екуменізму [62]. Зокрема, в період перед ув'язненням він провів у Львові унійний з'їзд 1936 року. Першими і важливими творами присвяченими темі екуменізму, які написав Йосиф Сліпий були: «Чи Святий Дух відрізняється від Сина, якщо від нього не походить», «Тринітарна наука Патріарха Фотія», « Принцип спірації у святій Тройці» [9, ст. 190].

Продовжив працювати Митрополит у цьому напрямку і у римський період. В своєму посланні «Про поєднання в Христі» 1976 р. Патріарх говорить, що догматичної різниці між Православною та Католицькою церквою немає. Йосиф Сліпий пропонує розпочинати процес об'єднання церков із узгодження перекладів Богослужінь, водночас наголошує, що екуменічний

процес повинен відбуватися поступово [50]. У своїх наукових статтях, що стосувалися проблеми екуменізму Йосиф Сліпий наголошував на незначній різниці між Східним та Західним обрядом. Так, у своїй статті «Погляд на з'єдинені і нез'єдинені церкви сходу і догматичні різниці між ними» Йосиф Сліпий поділяє відмінності між церквами на догматичні та богословські [8, ст. 136]. До догматичних він відносить:

- існування Чистилища;
- верховенство і непомильність Папи Римського у справах віри;
- Непорочне Зачаття;
- канонічність второканонічних книг;
- нерозривність подружжя.

Досліджуючи вищенаведені догми Сліпий говорить, що вони не становлять богословської проблеми, оскільки доведені на основі Східного передання [8, ст. 137]. До богословських відмінностей Митрополит відносить :

- теологічні твердження, що ґрунтуються на основі латинських богослужбових книг;
- схоластику;
- кодекс канонічного права.

В пошуках догматичної єдності церков, Патріарх говорить, що не варто втрачати самого обряду, скоріше навпаки спинити латинізацію Східних церков [8, ст. 138]. Щербяк Ю. висловлює думку, що ідея екуменізму Йосифа Сліпого базувалася на основі проекту 17 століття, а саме заснування Київської Митрополії. Таким чином Верховний Архієпископ хотів також оминати перемовини Ватикану і СРСР щодо Патріархату, від яких українську католицьку церкву відсторонили [71, ст. 51]. У своєму «Заповіті» Кардинал говорить: «разом із боротьбою за патріархат тісно пов'язана боротьба за церковне об'єднання українців»[10]. Погляди Йосифа Сліпого у сфері екуменізму є дуже цікавими і реалістичними, адже він прагнув до

збереження самобутніх традицій церков, за умови поваги християн до віросповідання один одного.

Будучи великим інтелектуалом та філософом, Йосиф Сліпий працює не тільки над питаннями екуменізму. Ще одним напрямком його діяльності було підтвердження нерозривності віри та науки, що відобразилося у його однойменній праці. В простий та доступний кожному спосіб вчений доводить аргументи на користь своєї тези. Статтю «Віра і наука» Йосиф Сліпий пише ще у 1935 році в час широкомасштабного наступу радянської репресивної машини на віру [11, ст. 9]. Своєю працею Сліпий спростовує твердження, що добрими науковцями можуть бути тільки атеїсти, що віра суперечить науковим досягненням та розвитку науки. Простими словами та водночас науково обґрунтовано Митрополит пише, що церква не суперечить науці, навпаки, всіляко її підтримує, і хоче спрямувати наукові досягнення для користі людського життя [11, ст. 9].

У статті «Віра і наука» з'ясовуються, власне, визначення – що таке віра і наука. Далі Митрополит дає відповідь на питання про суперечність віри і науки. Роздумуючи над важливими питаннями про походження світу, про природу чудес, про тлумачення Книги Буття автор доходить до висновку, що віра не може існувати без наукових пояснень об'явлених християнам правд, адже тоді вона залишається тільки внутрішнім почуттям людини [11, ст.36]. Наприкінці статті Митрополит зауважує, що справжня наука не має протистояти вірі, а католики мають право займатися серйозними науковими працями [65, ст.50].

Йосиф Сліпий не полишив наукової діяльності, перебуваючи на засланні. Як пише Щербяк Ю., навіть у в'язниці він, по можливості, навчав греко-католицьких священників, що опинялися разом з ним. Він проводив з ними лекції та бесіди з богословських та догматичних питань [69, ст. 72]. Досліджуючи наукову діяльність кардинала, не можливо оминати написання ним «Історії Вселенської церкви». Робота над таким ґрунтовним

та багатотомним дослідженням в суворих умовах обмеження волі, свідчить про високий професіоналізм Йосифа Сліпого як науковця. Обсяг «Історії Вселенської церкви» досить великий. Праця складається із 5 повністю завершених томів і частково шостого, який Митрополит не встиг повністю опрацювати через втручання спецслужб. Аналізуючи «Історію Вселенської церкви» бачимо, що тут Йосиф Сліпий постає не тільки як теолог, але і як історик. Хронологічно «Історія Вселенської церкви» охоплює період від життя апостолів до укладення Берестейської унії 1596 року. Ця наукова робота була унікальною не тільки в часи Йосифа Сліпого, але є такою і зараз, адже тут досить детально, з урахуванням історичних фактів та археологічних досліджень, описано історію української церкви. В першому томі книги описано стан українських земель ще в доапостольські часи, досліджено язичництво на території України, проаналізовано хрещення Куявії, Славії, Артанії, Карпато-Волинської держави, розкол Фотія. Наприкінці автор робить висновок, що церква на території України з часів її заснування була вселенською католицькою, єдиною з Апостольським Престолом [15, ст. 249].

Дуже цікавою працею, яка також написана Митрополитом в ув'язненні є «Погляд на догматичні та історичні основи греко-католицької церкви в Україні» [15, ст.3-37]. Адже тут Йосиф Сліпий продовжує працювати в сфері екуменізму, і доводить єдність української церкви з Римом. Митрополит говорить про явище церковної схизми, і знищення документів, що підтверджували церковну єдність. Сліпий називає Українську католицьку церкву «автохтонною», захисницею первісного православ'я [16, ст. 37]. В даному дослідженні автор багато говорить про так зване «керулярівське православ'я», прихильники якого здобули вплив над українськими землями несправедливими шляхами та методами [16, ст. 38].

Продовжує тему єдності української церкви з Римським престолом Йосиф Сліпий у ще одній важливій праці – «Берестейська унія», надрукованій у

шостому томі «Історії Вселенської церкви». Митрополит говорить, що про зв'язок УКЦ із Римом говорять, навіть, російські історики, що не є прихильниками екуменізму [16, ст.84]. Автор аргументовано доводить зв'язки українського народу з Апостольським Престолом, які започатковані ще святим папою Климентом. У праці «Берестейська унія» Йосиф Сліпий говорить про певний занепад духовного життя українців 15 – 16 століть, пов'язаний з впливом протестантизму та внутрішньополітичної ситуації, втім наголошує, що Київська Митрополія завжди тяжіла до союзу з Римом, на відміну від Московської, яка внаслідок зовнішніх впливів відрізнялася неморальністю, та негідною поведінкою духовенства [16, ст.82]. Так, через Унію українська церква змогла відстояти своє право і зберегти традиції, вистояти у важкий час духовного та морального занепаду [16, ст.83].

Щодо філософського напрямку у діяльності Йосифа Сліпого як науковця слушно висловлюється Парацій В, який говорить, що дослідження Митрополита вражають глибиною думки [37, с. 262]. До його робіт філософського спрямування відносять статті «Візантизм як форма культури», «Святий Тома з Аквіну і схоластика», «Прагматизм», «Нарис з історії схоластичної філософії». Гринів О. говорить, що в Йосифа Сліпого були досить цікаві філософські погляди. Митрополит вважав, що люди повинні бути вільні від тиранії, але як громадяни мати свій громадянський обов'язок та працювати на добро суспільства, таким чином розвиваючи себе [26, ст. 179].

До наукової діяльності Йосифа Сліпого входила і педагогічна складова. Здобувши європейську освіту Митрополит намагався провести певну реорганізацію у освітній сфері. Сліпий казав, що переглянувши стан української духовної освіти, розумів, що потрібні зміни, і тому запозичував певні нововведення із європейських освітніх закладів [76, ст. 121]. Йосиф Сліпий розумів, що важливим фактором в розвитку освіти була наявність кваліфікованого викладацького складу. Саме тому він запроваджує статuti

для університету із ступенем доктора наук (габілітація) та різними рівнями кваліфікації для викладачів [76, ст. 123]. В цьому напрямку Йосиф Сліпий робить ще один крок, залучаючи до викладання в Богословській академії таких вчених як І. Крип'якевич, В. Залозецький, Я. Пастернак. Можна зробити висновок, що це було дуже розумне рішення, адже в такий спосіб Йосиф Сліпий покращив авторитет Богословської академії серед навчальних закладів не тільки в Україні, але і серед польської влади [76, ст. 124]. Власне, в цьому проявився його талант і як громадського діяча.

Скакальська І. Б. говорить, що Митрополит в навчальному процесі використовував музейну педагогіку [46, ст. 51]. При Богословській Академії утворили музей. Митрополит вважав, що такий крок є необхідним задля збереження історичних пам'яток та задля кращого розуміння історії церкви [30, ст. 530].

Кардинал ще перед засланням планував перетворити Богословську академію на УКУ, тому планував додати до її освітніх рівнів магістратуру та можливість здобуття ступеня доктора наук. Відкрити Український Католицький Університет йому вдалося аж після повернення із заслання. В той час перед університетом постали нові завдання – зосередження українських науковців в еміграції на його базі та видавнича діяльність. В такий спосіб підтримувався розвиток української науки та культури. Йосиф Сліпий не обмежився тільки Римом, але створив підрозділи УКУ по країнах і міста, де зосереджувалась велика кількість українських емігрантів.

З початком Другої світової війни територія західної частини України потрапила під окупацію російських військ, тому продовжувати діяльність Богословська академія не змогла: одна частина будівлі була зруйнована, а інша – використовувалась окупантами для своїх потреб [47, ст. 324]. Та попри все у 1941 році Йосиф Сліпий відновлює освітній процес у Богословській академії. Навчання продовжували 70 студентів [47, ст. 324]. Тут бачимо, що Митрополит виразно усвідомлював важливість

безперервного розвитку української освіти. У «Заповіті» Йосиф Сліпий казав, що повноцінне життя церкви і народу неможливе без національної освіти. Називаючи науку «диханням життя», він закликав до будівництва освітніх закладів [10]. Щодо педагогічного аспекту в діяльності Сліпого, Огірко О, говорить, що він вважав за необхідне працювати у сфері християнського виховання молоді [62, ст. 119]. На його думку, у часи відновлення та розвитку української освіти виховання молоді за принципами християнської моралі є дуже важливим [62, ст. 119]. У «Заповіті» Патріарх закликає відновлювати українську школу і християнське виховання в сім'ях в Україні та в еміграції, адже це основа виховання для майбутніх поколінь [10]. Загалом Патріарх Йосиф дуже багато зробив для української освіти і науки, а зокрема, теології. Він писав, що наука – є фундаментом для народу, власне, тому він намагався відродити українську богословську науку [10].

Досліджуючи постать Йосифа Сліпого як вченого, важливо говорити також про подорожі, які сформували його як особистість та науковця. Ще перед своїм ув'язненням Йосиф Сліпий відвідав ряд країн Західної Європи, і, власне, ці подорожі вплинули на його педагогічну та наукову діяльність, зокрема на організацію навчального процесу у Богословській академії. Здійснивши подорож Святою Землею, Митрополит дійшов до висновку, що УГКЦ на території Східної Європи була найбільш численною гілкою католицизму, і, власне, тому відповідальність за його розвиток на цих теренах є саме на українцях [17, ст. 240].

Згадуючи про подорож до Берліна, Йосиф Сліпий говорив, що вражений музеями та архітектурними пам'ятками [17, ст. 262]. Він казав, що той, хто хоче краще зрозуміти історію та культуру Сходу мусить поїхати в музеї Заходу, адже там зібрана велика кількість вивезених і депортованих культурних пам'яток [17, ст. 262]. Власне, цим і пояснюється використання ним, музейної справи в освітньому процесі.

Так, розглянувши наукову діяльність Йосифа Сліпого можна розділити її на певні категорії:

- 1) розвиток богословської науки;
- 2) педагогічна діяльність;
- 3) діяльність в сфері екуменізму;
- 4) написання філософських статей.

Підводячи підсумки, можна з впевненістю говорити, що діяльність Йосифа Сліпого як Кардинала та науковця була дуже важливою та багатогранною. Справа надання Патріархату займала чільне місце у римський період роботи Патріарха. На жаль, з ряду вищенаведених причин, досягнути цього не вдалося. Попри те, у своєму «Заповіті» Йосиф Сліпий закликав не полишати боротьби у цій справі: молитися, надіятися та боротися. Сліпий називав патріарший статус для УГКЦ могутнім фактором у релігійному та суспільному житті [10]. Відомо також, що після звільнення з концтаборів Патріарх Йосиф об'їздив цілий світ, а точніше майже всі осередки УГКЦ на еміграції. Як вже йшлося вище, в такий спосіб Патріарх укріплював греко-католицьку церкву, ознайомлювався із її проблемами, намагався створити централізоване управління Українською католицькою церквою, що мало забезпечити підтримку української культури та мови, збереження церковної традиції в осередках емігрантів.

Римський період діяльність Йосифа Сліпого ознаменувався також реорганізацією внутрішнього церковного життя в УГКЦ. Йосиф Сліпий своїми діями закладав фундамент сильної централізованої церкви. Тут варто навести факт вшанування та перенесення мощей українських святих до Риму та будівництва українських храмів, парафіяльних шкіл. Кардинал добре розумів важливість осередку УГКЦ у центрі католицького світу та важливість збереження української історії та церковної традиції. Власне, тому зараз коли маємо можливість спостерігати богослужіння Української

католицької церкви із Риму, розуміємо його далекоглядність як мудрого керівника своєї церкви.

Підсумовуючи, можна сказати, що наукова та громадська діяльність Йосифа Сліпого були дуже різносторонніми. Вважаючи науку основою відродження народу [10], Кардинал протягом цілого життя видавав наукові праці, розвивав богослов'я та освітню сферу. До самої смерті (7 вересня 1984 року) Верховний Архієпископ працював над розбудовою структури УГКЦ, розвитком української науки та освіти.

РОЗДІЛ 4.

Особливості методики вивчення постаті Йосифа Сліпого на уроках на основі матеріалів дослідження

Вивчення та аналіз історичних постатей є дуже важливим на шкільних уроках історії України, адже в такий спосіб учні можуть краще засвоїти навчальний матеріал. Через яскраві риси певної історичної особистості, процес засвоєння навчального матеріалу може відбуватися швидше та в разі ефективніше. Повноцінне вивчення навчального матеріалу неможливе без характеристики відомих історичних постатей. Адже коли учень досліджує важливі факти з життя постаті, вивчає суспільне становище, аналізує погляди та діяльність особи, може краще зрозуміти часовий проміжок, в якому жила та чи інша постать: проаналізувати стан суспільства та політичні події [39]

Дослідження діяльності історичних постатей також сприяє формуванню критичного мислення та громадянської позиції учня. Характеристика певних історичних діячів є дуже важливою також тому, що вони мали вплив на хід історичних подій. Власне, тому дослідження та аналіз особистостей в історії є важливою ланкою навчального процесу. Постать Йосифа Сліпого дуже важливо вивчати в контексті боротьби за українську державність, репресій проти УГКЦ та розвитку української науки.

Формування навички характеристики історичної постаті повинно відбуватися за допомогою певних методів навчання. Варто детальніше розглянути ці методи на прикладі вивчення постаті Йосифа Сліпого. Отже, серед методів вивчення історичної постаті виділяють [39] :

- екскурсію (наприклад, меморіальний музей Йосифа Сліпого у с. Заздрість, Музей підпільної історії УГКЦ у с. Фитьків);
- перегляд фільмів з подальшим їх обговоренням (д/ф «Справа «Рифи»», «Блаженніший», «Заповіт Йосифа Сліпого», «Йосиф Сліпий: молитва

за Україну, х/ф «Черевики рибалки» прототипом головного героя, в якому є постать Йосифа Сліпого);

- урок, позакласний захід, виховний захід;
- конференція.

Проте основним методом знайомства учня з історичною особистістю є урок [39]. Важливим елементом уроку є розповідь учителя. Розповідь необхідно доповнювати ілюстрацією та використанням джерел (офіційних документів, документів із архівів КДБ при вивченні діяльності Йосифа Сліпого). Власне, щоб охарактеризувати особистість Йосифа Сліпого вчитель може використовувати опубліковані матеріали архівів (В. Сергійчук «Патріарх Йосиф Сліпий у документах органів радянської держбезпеки» у 2-их томах»). Методика вивчення історичної постаті має певні спеціальні засоби. Серед них: образна характеристика особистості, прийоми протиставлення кількох постатей, додавання визначних елементів біографії діяча до викладення навчального матеріалу, залучення учнів до бесіди з аналізом архівного документа [39]. Також методика вивчення історичної постаті має певні загальнообов'язкові норми, які ми розглянемо на прикладі постаті Йосифа Сліпого. Основні серед них [64] :

- 1) індивідуальна характеристика особистості [39]:
  - певні риси характеру – «студенти, що навчались у Львівській богословській семінарії, характеризували Йосифа Сліпого суворого викладача; люди, що перебували разом із ним на засланні, говорили про нього як людину, що була стійка у власних переконаннях, і завжди думала про церкву та державу».
- 2) До характеристики історичної постаті мають входити її політичні переконання та погляди (наприклад, ставлення Йосифа Сліпого до боротьби за українську державність, оунівського підпілля); історичні обставини та події, що мали відбиток на діяльності особи (наприклад, події Львівського собору 1946 року, репресій проти УГКЦ); напрямки

діяльності історичної постаті (наукова, освітня, громадська, церковна діяльності Йосифа Сліпого)

- 3) У вивченні історичної постаті необхідно використовувати розповідь про ситуації, в яких постать опинялася перед вибором, який би характеризував її з певної позитивної або негативної сторони, в такий спосіб формується критичне мислення учнів (наприклад, Йосиф Сліпий не погодився на високі посади у РПЦ, натомість, не відкривши власних переконань, потрапив на вісімнадцятирічне заслання).
- 4) Необхідно також звертати увагу учнів на внутрішньополітичну та зовнішньополітичну обстановку, в яких проживала історична постать (період Другої світової війни, репресії радянських окупантів проти церкви, Львівський собор 1946 р.).

Згідно українських досліджень у методології, виділяють кілька основних варіантів характеристики історичних постатей.

I. Оцінювання постаті за алгоритмом

- 1) Прізвище та ім'я історичного діяча.
- 2) Основні тези діяльності постаті.
- 3) Вивчення суспільно-політичних ідей особистості.
- 4) Визначення соціального статусу постаті.
- 5) Дослідження оцінок істориків щодо даної постаті.

При застосуванні даного варіанту учні зможуть запам'ятати основні відомості про історичну постать.

II. Оцінка біографії історичної постаті.

Метод полягає у наведенні рядка із біографії історичної постаті, після опрацювання матеріалу про цю особу. Учні мають зрозуміти про кого саме йдеться.

До прикладу: Його діяльність після звільнення із концтаборів була спрямована на консолідацію греко-католицьких парафій по цілому світі, на розвиток української науки та освіти за межами СРСР. Він був засновником УКУ .

Тут також важливо використовувати оцінки істориками історичної постаті, або її опис із джерельного матеріалу. Використовувати цей прийом важливо вже при повному опрацюванні навчального матеріалу.

III. Метод порівняння.

Метод порівняння полягає у порівнянні характеристик двох історичних постатей, що можливо зробити за допомогою створення таблиці. До прикладу, можна порівнювати постать Йосифа Сліпого та Андрея Шептицького за рядом таких характеристик: соціальний статус, освіта, сфера діяльності, посада у церковній структурі, погляди та ідеї, напрямки діяльності, що вдалося досягнути своєю діяльністю?

IV. Метод характеристики історичної постаті за аналізом її дій у екстремальній ситуації.

До прикладу, після закінчення першого терміну ув'язнення Митрополита Йосифа у 1953 році йому запропонували офіційно прийняти російське православ'я, виступити із офіційною заявою на підтримку Львівського «псевдособору» та сприяти розколу оунівського руху всередині. Йосиф Сліпий відмовився від цих пропозицій, через що був відправлений на заслання у Маклаково, а згодом отримав новий тюремний термін.

Необхідно запропонувати учням дати оцінку цим подіям.

V. Метод прогнозування.

Цей метод вивчення аналізу історичної постаті дозволяє розвивати в учнів критичне мислення. Так, при повному опрацюванні нового навчального матеріалу, необхідно, щоб учні могли оцінити діяльність особи та її вплив

на суспільство, майбутні покоління. При вивченні постаті Йосифа Сліпого важливо наголосити на його внеску у діяльність «підпільної» УГКЦ, розвитку української освіти (зокрема, богословської), розвитку музейної справи, написанні наукових праць, створенні Українського католицького університету, будівництві Собору святої Софії у Римі та проаналізувати наслідки цих дій для сучасного українського суспільства, розвитку УГКЦ.

VI. Метод накопичення інформації.

Полягає у роботі учнів під час уроку та при виконанні домашніх завдань. Відповідно учні збирають інформацію з біографії постаті за певними категоріями, які раніше їм пропонує вчитель, і розповідають цю інформацію в міру необхідності при вивченні нової теми. Це дозволяє учням всебічно досліджувати особистість, запам'ятовувати дрібні деталі із біографії, що дозволяє краще скласти історичний портрет особистості[39]

VII. Художній метод.

Сюди входить прочитання параграфу підручника, пошук і прочитання статей в інтернеті, або в бібліотеці. Також рекомендується написання творів та рефератів, власних висловлювань[39]. Так, можна пропонувати учням реферати або твори на тему:

«Вплив Йосифа Сліпого на розвиток української освіти і науки»,

«Репресії радянської влади проти УГКЦ»,

«Переслідування за віру у СРСР: постать Йосифа Сліпого» і т.д.

В такий спосіб учні розвиватимуть мислення, творчу уяву та дізнаються більше інформації про історичну постать.

VIII. Вивчення історичної постаті за схематичним методом [64] .

Метод детально описаний Тоболіним В. А. [64]. Використовуючи даний метод при вивченні постаті Йосифа Сліпого, необхідно використовувати

певні символи, які безпосередньо торкаються життя і діяльності Митрополита. Наприклад, вчитель може запропонувати учням назви навчальних закладів, що стосуються діяльності Сліпого (УКУ, Львівська греко-католицька богословська семінарія), книги, які асоціюються із ним, або ж назвати країни, в які він подорожував. Таким чином учні можуть скласти повний образ діяча, в тих межах, які вимагає програма, або ж хоче вчитель.

ІХ. Застосування ігрового методу [39] .

Тут вчитель може влаштовувати вікторини, інтелектуальні ігри, диспути між групами учнів. Для характеристики діяльності Йосифа Сліпого можна використовувати такі запитання:

1. Розказати про основні напрямки діяльності Йосифа Сліпого.
2. Чи була пов'язана діяльність Йосифа Сліпого із боротьбою за українську державність?
3. Що зробив Йосиф Сліпий для української освіти?
4. Яка роль Митрополита Йосифа у підпільній УГКЦ?
5. Як можемо ми зараз оцінити внесок Митрополита у розвиток української церкви?

Загалом методів щодо вивчення історичних постатей є дуже багато. Найважливіші з них описували Тоболін В., Пометун О, Рибак І. Дуже важливо, на уроках історії України в 11 класі (теми: «Радянізація» західних областей УРСР», «Ліквідація УГКЦ») або проведенні позакласних заходів про вивчення історії УГКЦ в ХХ столітті, подій Львівського собору 1946 р. акцентувати увагу учнів на постать Йосифа Сліпого. Використовуючи як класичні (розповідь, читання підручника) так і спеціальні (ігрові, схематичні, художні і т.д.) методи дослідження історичних постатей, важливо формувати в уяві учнів портрет Йосифа Сліпого, розповідати про його досягнення, та внесок в історії УГКЦ, розвиток української

богословської освіти. Особливо важливо формувати в учнів історичну пам'ять та шанобливе ставлення до нашого минулого зараз, у період російсько-української війни.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової теми довів, що дослідження постаті Йосифа Сліпого як Кардинала, науковця, церковного та громадського діяча є важливим у контексті вивчення історії України та історії УГКЦ зокрема. В ході написання роботи вдалося досягти поставлених завдань, а саме:

1. Досліджено джерельну та історіографічну базу дослідження, велику частину якої займають архівні матеріали та твори, написані Йосифом Сліпим. Проаналізовано джерела, що характеризують становище УГКЦ у час діяльності Сліпого. Джерельну базу дослідження діяльності Йосифа Сліпого можна умовно розділити на такі категорії: наукові твори (переважно богословського та історичного спрямування упорядковані І. Хомою, П. Сеницею); джерела періоду ув'язнення; (власне твори Патріарха, опубліковані та неопубліковані матеріали архівів); джерела пов'язані з діяльністю Йосифа Сліпого після повернення із заслання. Тема діяльності Йосифа Сліпого добре розкрита у працях Штуки С., Щербяка Ю., Огірко В, Бистрецької Е., о. І. Шевціва, Бармака М., Гаюка В., Бендика М., Рудницької М. та ін. Серед архівних матеріалів – Електронний архів українського визвольного руху, матеріали із ЦДІАЛ. Не варто оминати увагою і матеріали наукових конференцій, серед яких матеріали наукової конференції, що відбулася у Тернополі у 2022 році.
2. Проаналізовано проблему заборони і переслідування УГКЦ в СРСР та діяльність Митрополита Йосифа в цей період. Аналізуючи причини переслідування УГКЦ радянською владою, можна дійти до висновку, що ув'язнення Митрополита було закономірним кроком серед ряду інших, спрямованих на знищення УГКЦ. Передумовою до ув'язнення Митрополита була спецоперація КДБ щодо ліквідації УГКЦ. При дослідженні діяльності Йосифа Сліпого під час його вісімнадцятирічного заслання доведена керівна роль митрополита в житті підпільної УГКЦ в

час його ув'язнення, що виявлялася в написанні пастирських листів та послань до вірних, налагодження контактів із духовенством та чернецтвом у підпільній УГКЦ, написанням «Історії Вселенської церкви», що привертало увагу світу до становища УГКЦ. Також на основі опублікованих архіві КГБ доведено підтримку Митрополитом оунівського руху.

3. Досліджена діяльність Йосифа Сліпого як Кардинала УГКЦ та громадського діяча. Виокремлено такі основні її напрямки: боротьба за надання статусу Патріархату УГКЦ; розвиток української освіти: видавнича діяльність, відкриття УКУ, українських шкіл; налагодження комунікації із діаспорою українців цілого світу, що сприяло об'єднанню вірних УГКЦ та українців в еміграції загалом; створення єдиного духовного центру для вірних УГКЦ в еміграції (Собор святої Софії); реорганізація внутрішнього устрою УГКЦ: створення правил та статутів; боротьба за україномовні богослужіння в УГКЦ США та Канади; активізація діяльності Української католицької церкви на території України та праця над її виходом з підпілля; об'єднання українських націоналістичних сил у спільній боротьбі проти радянського союзу та комунізму, за проголошення вільної незалежної Української держави.
4. В ході дослідження проаналізована також наукова та богословська діяльність Митрополита. Досліджені твори та праці Йосифа Сліпого. В ході дослідження вдалося виділити розділити його наукові праці на такі категорії:
  - дослідження в сфері екуменізму;
  - філософські статті;
  - праці з історії церкви;
  - богословські праці.

Досліджено також діяльність Йосифа Сліпого у сфері освіти. Вдалося довести його значну роль у розвитку української освіти (зокрема,

богослов'я). Кардиналу вдалося зробити українську освіту об'єднавчим фактором для українських емігрантів з цілого світу, так, як філії створеного ним Українського католицького університету, досить швидко відкривалися в різних куточках світу.

5. Проаналізовані пастирські подорожі Митрополита, їхній вплив на його подальшу діяльність (нововведення в освітній сфері, розвиток музейної педагогіки). Доведено, що пастирські відвідини Митрополита після звільнення його із заслання мали важливе значення для піднесення національного духу серед українських емігрантів та об'єднання греко-католицьких парафій у еміграції.
6. Досліджено особливості методики вивчення постаті Йосифа Сліпого при викладанні шкільного курсу «Історії України» та під час проведення позакласних заходів. Проаналізовано важливість детальнішого вивчення діяльності Кардинала у школі.

Загалом важливо сказати, що діяльність Йосифа Сліпого є дуже різносторонньою. Його роль в УГКЦ та в розвитку української богословської освіти важко переоцінити. Саме тому, важливо продовжувати досліджувати його наукову, громадську та церковну діяльність, опрацьовувати неопубліковані архівні матеріали та працювати над написанням нових наукових робіт на дану тему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ):

1. Фонд 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів», опис 1, спр. 5 копія грамоти папи Пія XII від 25 листопада 1939 року про призначення Йосифа Сліпого єпископом Серрейським і коадьютором митрополита Андрея Шептицького з правом наступництва. , арк.1-2
2. Фонд 201 «Греко-католицька митрополича консисторія м. Львів», опис 5, спр.358 Автобіографії каноніків львівської митрополичої капітули Бучка Івана, Войнаровського Тита, Сліпого Йосифа та ін.» , арк 12-14
3. Фонд 451 «Греко–католицька богословська академія, м. Львів», опис 2, спр. 187 Вітальні листи ректору Сліпому Йосипу від священників з прізвищами на букви «Ч-Я», арк. 94.

ІІ. Опубліковані джерела

4. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки : [у 2 т.] / Київ. нац.ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства [та ін.] ; [упоряд.: С. Кокін та ін. ; заг. ред. В. Сергійчук]. - Київ : [ПП Сергійчук М. І.], 2006. Т. 1 . – 2006. – 919 с.
5. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки : [у 2 т.] / Київ. нац.ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства [та ін.] ; [упоряд.: С. Кокін та ін. ; заг. ред. В. Сергійчук]. - Київ : [ПП Сергійчук М. І.], 2006. Т. 2 . – 2006. – 801, [1] с. : фот.
6. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987 : у 2-х т. Т. 1 / [упорядк., передм., заг. ред. В. Сергійчук ; упорядк. С. Сердюк] ; Галузевий Держ. Архів СБУ. – К. : ПП Сергійчук М.І., 2012. – 656 с.

7. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987. Т. 2 / [упорядк., передм., заг. ред. В. Сергійчук ; упорядк. С. Сердюк]. – К. : ПП Сергійчук М.І., 2012. – 480 с.
8. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928/1929-1944. Ч.2 / [упор. П. Сениця]. – Торонто, 1976. – 663 с.
9. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928/1929-1944. Ч.3 / [упор. П. Сениця]. – Торонто, 1973. – 961 с.
10. Сліпий, о. д-р Й. Заповіт Блаженнішого Патріярха Йосифа, Патріярха Києво-Галицького і Всієї Русі / о. Й. Сліпий. - Ст. Кетерінс: «St. Sophia” Religious Association of Ukrainian Catholics in Canada», 1984. – 36 с.
11. Сліпий, о. д-р Й. Віра і наука / о. д-р Й. Сліпий. – Рим: в-цтво ОО Салезіян, 1990. – 52 с.
12. Сліпий, о. д-р Й. Історія Вселенської церкви на Україні. Том I: Від апостольських часів до князювання княгині Ольги / о. д-р Й. Сліпий. Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климента папи, 2001. – 276 с.
13. Сліпий, о. д-р Й. Історія Вселенської церкви на Україні. Том II: Друга золота доба: від загального введення християнства святим Володимиром до викликання церковного роздору за князя Володимира Мономаха (988 – 1125 рр.) / о. д-р Й. Сліпий. – Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климента папи, 2003. – 350 с.
14. Сліпий, о. д-р Й. Історія Вселенської церкви на Україні. Том III: Від впровадження царгородського роздору на Україні до введення Флорентійської Унії (1125-1439) / о. д-р Й. Сліпий. – Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климента папи, 2000. – 300 с.

15. Сліпий, о. д-р Й. Історія Вселенської церкви на Україні. Том IV: Історія вселенської Церкви на Україні. Том 4 : Від Флорентійської до Берестейської Унії (1439-1596) / о. д-р Й. Сліпий. – Рим: Український Католицький Університет ім. Св. Климента папи, 1996. – 523 с.
16. Сліпий, о. д-р Й. Берестейська унія / о. д-р Й. Сліпий. – Рим: видання «Богословії», 1994. – 91 с.
17. Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала / Укр. кат. у-тет ім. св. Климента, [упор. о. проф. д-р І.Хома і о. д-р Ю. Федорів] Том V. – Рим, 1971. – 422 с.

III. Монографії, книги, посібники

18. Андрушко, В. Т. Релігієзнавство / В. Т. Андрушко; О. В. Огірко. – Львів: ЛНУВМ, 2007. – 260 с.
19. Бендик, М. Помісність Української греко-католицької церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим / М. Бендик. – Львів: Свічадо, 1996. – 55 с.
20. Бистрицька Е. Проблеми міжконфесійного порозуміння в теоретичній спадщині Йосифа Сліпого / Е. Бистрицька // Україна на шляху до незалежності і демократії. – Тернопіль, 1996. – С. 246–249.
21. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого престолу з Росією та СРСР 1878 – 1964. / Елла Бистрицька. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 416 с
22. Брюховецька, Л. І. Приховані фільми: українське кіно 1990-х / Л. І. Брюховецька. – Київ: АртЕк, 2003. – 383 с.
23. Вегеш, М. Українська греко-католицька церква у портретах / М. Вегеш, Н. Концур-Карабінович. – Ужгород, 2021. – 347 с.

24. Галан Я. Твори у 2-х томах / Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1953. – 275-288 ст.
25. Герман, О. Князь церкви. Сценарій художнього телефільму / О. Герман. – Тернопіль: Джура, 2012. – 80 с.
26. Гринів, О. І. Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог / О. І. Гринів. – Львів: Місіонер, 1994. – 159 с.
27. Іваненко Л. Портрет Йосифа Сліпого / Л. Іваненко // Культура і життя. – 1996. – 11 верес. – С.2.
28. Іванкович І. Патріарх Йосиф Сліпий. Т. 1 / І. Іванкович. – Львів : АРТОС, 2016. – 231 с.
29. Катрій, о. Ю. ЧСВВ. Пізнай свій обряд / о. Ю. Катрій. – Нью-Йорк, 1982. – 471 с.
30. Ленцик В. Визначні постаті української церкви: митрополит А. Шептицький і патріарх Й. Сліпий / В. Ленцик.- Львів. 2001
31. Нагаєвський, О. І. Християнська наука / О. І. Нагаєвський. – Рим, 1991. – 215 с.
32. Нариси історії Української греко-католицької церкви / [за заг. ред. М. Вегеша]. – Ужгород, 2022. – 348 с.
33. Опалко, Н. Хресний шлях Йосифа Сліпого / Н. Опалко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 48 с.
34. Патріарх Йосиф Кардинал Сліпий // Злочин / упоряд. П. Кардаш ; [пердм. Б. Рудницький ; літ. ред. Г. Вишневий]. – Мельбурн: К., 2003. – С. 472–474 : фото.
35. Патріарх Йосиф Сліпий в роки розвитку української богословської науки // Літопис голготи України / [гол. ред. В. Цветков ; ред. кол. : Ю. Борець,

- І. Вжесневська, вл. М. Дацюк, В. Гаюк та ін.]. – Дрогобич : Відродження, 1994. – Т. 2 : Репресована церква. – С. 178–188.
36. Патріярх Йосиф Сліпий : до 100-річчя від дня народження Блаженнішого Йосифа Кардинала Сліпого Патріярха Української Греко-Католицької Церкви / [ред. кол. : В. В. Гаюк, М. О. Гуменний, М. М. Омельчук та ін.]. – Львів : Логос, 1991. – 128 с. : іл. – (Духовні діячі України).
37. Парацій, В. Світоглядні концепції Патріярха Йосифа Сліпого / В. Парацій // Національно-визвольні змагання українського народу у ЧЧ ст.: збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства імені Т. Шевченка [відп. ред. М. Андрейчин]. – Тернопіль, 2006. – Т.2 ст. 260-266.
38. Пелікан Я. Ісповідник віри між Сходом і Заходом / Я. Пелікан.– Київ : Варта, 1994. – 154 с.
39. Пометун О. П. Методика навчання історії в школі / О.П. Пометун.- К.: Генеза, 2006 р.- 328 ст.
40. Рудницька, М. Невидимі стигмати / М. Рудницька, Товариство за патріархальний устрій Української Католицької Церкви. - Рим; Мюнхен; Філадельфія: Вид. комісія за патріарх. устрій Української Католицької Церкви, 1971. – 552 с.
41. УГКЦ: минуле і сучасне / [М. Вегеш та ін.]. – USA: Academic publishing Fairmat, 2020 р. – 381 с.
42. Хома о. І. Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого / о. І. Хома. – Рим: «Богословія», 1987. – 63 с.
43. Шевців, о. І. Святі Тайни і їх здійснювання в українському обряді. / о. І. Шевців. – Мельборн: Просвіта, 1982. – 155 с.
44. Шевців, о. І. Парафія св. Андрія в Сідней / о. І. Шевців. – Сідней-Львів, 1999. – 908 с

IV. Наукові статті, матеріали конференцій

45. Бармак М. Йосиф Сліпий – шлях богослова, науковця, педагога / М. Бармак // Наукові записки ТДПУ. – Т., 1998. – Вип. 7. – С. 318 – 337. – (Історія. Вип.7).
46. Бистрицька Е. В. Справа Українського Патріархату у діяльності Йосифа Сліпого / Е. В. Бистрицька // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти : збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 125-річчя від дня народження Йосифа Сліпого), місто Тернопіль, 23 лютого 2017 р. / уклад.: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух [та ін.]. - Тернопіль : ТОКІППО, 2017. - С. 11–15.
47. Бистрицька Е. Йосиф Сліпий – організатор богословської науки в Україні / Е. Бистрицька // Пам'ять століть. – 2002. – № 6. – С. 69–74.
48. Визвольний шлях: суспільно – політичний і науковий літературний місячник / відп. ред. – І. Дмитрів // Українська видавнича спілка; Лондон, 1992. – Вип. № 8. – с. 913-917.
49. Визвольний шлях: суспільно – політичний і науковий літературний місячник / відп. ред. – І. Дмитрів // Українська видавнича спілка; Лондон, 1992. – Вип. № 9. – с. 899-1023.
50. Гаранджа, В. Наукова спадщина та педагогічні ідеї Йосифа Сліпого / В. Гаранджа // Україна і світ у концептуальних засадах Йосифа Сліпого: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2022 р.
51. Гаюк В. Патріарх Йосиф – подвижник богословської науки в Україні / В. Гаюк // Кардинал Йосиф Сліпий і сучасність. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 27–36

52. Городецька О. В. Йосиф Сліпий - духовний провідник українського народу / О. В. Городецька // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти : збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 125-річчя від дня народження Йосипа Сліпого), місто Тернопіль, 23 лютого 2017 р. / уклад.: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух [та ін.]. - Тернопіль : ТОКІШПО, 2017. - С. 34–37.
53. Дашкевич Я. Йосиф Сліпий. Сторінки зі спогадів / Я. Дашкевич // Пам'ять століть. – 2002. - №6. – С. 60 - 62.
54. Дідух Т. Г. Вплив Йосифа Сліпого на підпільну діяльність Греко-Католицької Церкви (1953–1958 рр.) / Т. Г. Дідух // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти : збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 125-річчя від дня народження Йосипа Сліпого), місто Тернопіль, 23 лютого 2017 р. / уклад.: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух [та ін.]. - Тернопіль : ТОКІШПО, 2017. - С. 52–55.
55. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка / Т. 181. Релігія в житті українського народу. – Мюнхен; Рим; Париж: 1966. – 222 с.
56. Івасів, Р. Погляди патріарха Йосифа Сліпого нині стають дороговказом / Р. Івасів // Галичина. – 2012. – 21 лист. (№7). – с.3
57. Корчмар, С. У Йосифа Сліпого була далекоглядність Андрея Шептицького. Особистий секретар Глави УГКЦ о. Іван Дацько про Патріарха і про сучасну релігійну ситуацію / С. Корчмар // День. – 2011. – 16-17 грудня (№ 230-231). – с. 9.
58. Крив'як Б. Патріарх Йосип Сліпий – науковець-богослов [Текст] / Б. Крив'як // Наука і суспільство. – 1998. – № 11–12. – С. 21 – 22.

59. Лопатка, Т. Ф. Служіння Богу, церкві та народу України – головна мета Йосифа Сліпого / Лопатка Г.Ф., Грицюк Т.В. // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції науковців, аспірантів, вчителів, приуроченої 125 – річчю від Дня народження Патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого «Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспект» – Тернопіль, 2017.
60. Лубнівський, Р. Князь неуярмленої церкви: до 120 – річчя від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого / Р. Лубківський // День. – 2012. – 2-3 бер. (№ 38-39). – с. 10.
61. Пилипів І. В. До питання про греко-католицьких капеланів в УПА (1942-1946 рр.) / І. Пилипів, Р. Делятинський // Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 100-річчя від дня народження Степана Бандери / Відповідальний редактор О.В.Марущенко. – Івано-Франківськ: Інститут історії та політології, 2009. – Ч. 15-16. – С. 373–388.
62. Огірко, О. В. Патріарх Йосиф Сліпий та його роль у розбудові духовної освіти українського народу. / О. В. Огірко // Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний контекст. – 2017. – 23- 24 лютого. – с. 41-44.
63. Скакальська, І. Б. Митрополит Йосиф Сліпий як педагог та науковець / І. Б. Скакальська // Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Т. Шевченка. – 2015.- Вип. 5. – с. 48-54.
- 64.Тоболін В. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів / В. Тоболін // Історія в школах України. – 1999. – №1.
65. Україна і світ у концептуальних засадах Патріарха Йосифа Сліпого / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, місто Тернопіль 11-12 листопада 2022 року. – Тернопіль: ЗУНУ, 2023. – 191 с.

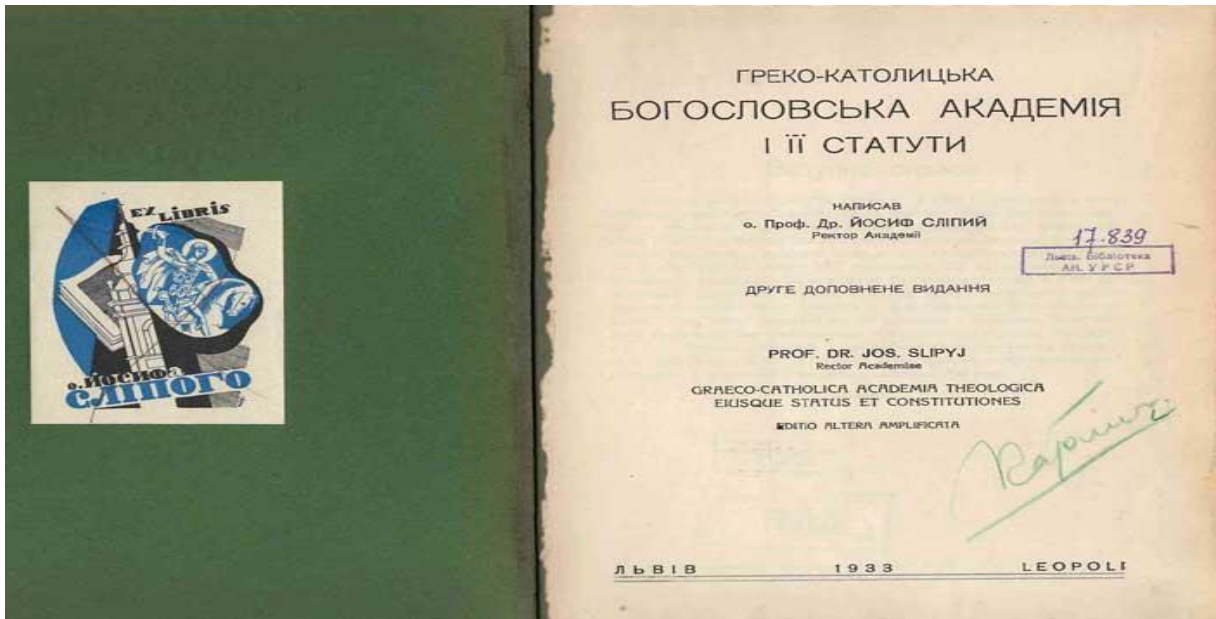
66. Штука С. Звільнення Митрополита Йосифа Сліпого в контексті «Східної політики» Ватикану/ С. Штука // Історичне релігієзнавство. – Вип. 10. – с. 207-212.
67. Штука С. Пастирські візити Патріарха Йосифа Сліпого, 1967-1973 рр. / С. Штука // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2019. – Вип. 52. – ст. 47-55.
68. Штука С. Митрополит Йосиф Сліпий в національно-духовному житті України (1892 – 1984 рр.) / С. Штука // Збірник наукових праць.- 2018. – Вип. 45. – с. 226-232.
69. Щербяк Ю. Науково-педагогічна діяльність Йосифа Сліпого / Ю Щербяк // Наукові записки. Серія: Педагогіка / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 2008. — Вип. 1. - С. 71 - 74.
70. Щербяк, Ю. А. Просвітительська діяльність патріарха Йосифа Сліпого /Ю. А. Щербяк // Щербяк, Ю. А. Концептуальні засади освітньої доктрини Української Греко-Католицької Церкви в ХХ столітті Ю. А. Щербяк. - Тернопіль, 2006. - С. 346 - 375.
71. Щербяк Ю. А. / Ідея Патріархату УГКЦ в екуменічній програмі Йосифа Сліпого: витоки та перспективи. Гуманітарні студії: історія та педагогіка // Щербяк Ю., Патряк О./ № 2 (4) (2022):Гуманітарні студії:Історія та педагогіка.- Тернопіль:2023. – с. 41–59.

V. Електронні ресурси

72. Архів журналу «Патріархат» URL:<http://www.patriyarkhat.org.ua/roky-vydan>
73. Електронний архів визвольного руху. Розділ 10.99. Йосиф Сліпий URL:<https://avr.org.ua/?sd=true&fd=true&so=%D0%94%D0%B0%D1%82%D0>

74. Йосиф Сліпий. Вчення про Святу Трійцю Візантійського Патріарха Фотія URL:<https://risu.ua/yosif-slipiy-quot-vchennya-pro-svyatu-triytsyu-vizant> (Дата звернення: 18.09.2023р.)
75. «Наша церква» - пастирське послання митрополита до духовенства і вірних URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/duhovna-svitlytsa/rik-patriarha-josyfa/956-pastyrskе-poslanna-mytr-josyfa-nasha-tserkva.html> (Дата звернення 27.07.2023р.)
76. Огірко О. Патріарх Йосиф Сліпий та його роль у розбудові духовної освіти українського народу URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Ohirko_Oleh/Patriarkh_Yosyf_Slipyi_ta_oho_rol_v_rozbudovi_dukhovnoi_osvity_ukrainskoho_narodu/ (Дата звернення: 1 вересня 2023 року)
77. Послання Патріарха Йосифа про поєднання в Христі / Рим, 1976
78. URL:<https://chesnogohresta.lviv.ua/josyf-slipyj/poslannya-patriarha-josifa> (Дата звернення: 25 серпня 2023 р.)
79. Процев'ят М. Йосиф Сліпий - Патріарх нескореного народу / М. Процев'ят, Т. Процев'ят. – Київ-Львів: 2012-2021рр. URL:https://enigma.ua/articles/yosif-slipiy-patriarkh-neskorenogo-narodu_1 (Дата звернення: 28.05.2023 р.)
80. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. І. Доцько, М. Горяча. – Львів-Рим: Видавництво Українського Католицького Університету, 2014 – 608с. URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Slipyi_Yosyf/Spomyny/(Дата звернення: 30 червня 2023 р.)

ДОДАТКИ

Додаток А. Обкладинка Статутів Богословської Академії, 1933р.

Додаток Б. Переміщення Йосифа Сліпого під час 18-річного заслання

Додаток В. Йосиф Сліпий під час Другого Ватиканського Собору.

Додаток Г. Йосиф Сліпий і Папа Павло VI, 1965 р.